

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин і соціальних наук

Кафедра психології

Сімйонова Діана Олександрівна

Кваліфікаційна робота

на тему: **«Вплив соціальних стереотипів на
формування гендерної ідентичності»**

Група ТУбц-8-22-Б₁ПС(4,0здс)

Спеціальність: 053 Психологія

Спеціалізація: -

Рівень вищої освіти: бакалавр

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело*

Науковий керівник

Кандидат

психологічних наук

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Д.О. Сімйонова

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту в ЕК

Завідувач кафедри

Д.пс.н., професор

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

О.І. Алексєєва

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

В.Б. Синякова

(прізвище та ініціали)

Київ 2026 р.

**Особистий календарний план виконання дипломної
(бакалаврської) роботи**

№ з/п	Вид роботи	Термін виконання
1.	Вибір теми. З'ясування стану вивчення проблеми в літературі. Складання бібліографії	01.12-15.12.2025
2.	Визначення актуальності проблеми, предмета та об'єкта, гіпотез та завдань дослідження	15.12-20.12.2025
3.	Складання розгорнутого плану роботи	20.12.-02.01.2025
4.	Написання теоретичної частини (перший варіант)	02.01-15.02.2026
5.	Підбір методик і складання схеми дослідження	15.02-02.03.2026
6.	Проведення власне досліджень	02.03-28.03.2026
7.	Опрацювання отриманих результатів	28.03-10.04.2026
8.	Уточнення мети, завдань та обґрунтування концепції роботи	08.04.-15.04.2026
9.	Підготовка тексту роботи	15.04-02.05.2025
10.	Написання вступу та висновків	02.05-10.05.2026
11.	Оформлення роботи	10.05-15.05.2026
12.	Підготовка до захисту	15.05-20.05.2026
13.	Подання роботи на рецензію	25.05.2026
14.	Подання роботи з відгуком наукового керівника та рецензією на кафедру	25.05.2026
15.	Захист	01.06-14.06.2026

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	6
1.1. Сутність та психологічна природа соціальних стереотипів	6
1.2. Гендерна ідентичність особистості: поняття, структура, етапи формування	12
1.3. Механізми впливу соціальних стереотипів на процес формування гендерної ідентичності	18
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	26
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	26
2.2. Аналіз особливостей гендерної ідентичності досліджуваних..... Помилка! Закладку не визначено.	
2.3. Дослідження взаємозв'язку соціальних стереотипів та особливостей гендерної ідентичності	46
2.4. Методичні рекомендації щодо профілактики негативного впливу гендерних стереотипів	52
ВИСНОВОК.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема формування гендерної ідентичності особистості під впливом соціальних стереотипів набуває дедалі більшої актуальності в умовах сучасного українського суспільства, яке переживає одночасно кілька потужних трансформаційних процесів: переосмислення традиційних гендерних ролей, поширення цінностей рівноправності та активний спротив цим змінам із боку консервативних суспільних сил. Гендерні стереотипи, що формуються впродовж тисячоліть і глибоко вкорінені у мові, культурі та соціальних інститутах, продовжують суттєво обмежувати можливості особистісного розвитку як жінок, так і чоловіків, визначаючи допустимі межі їхньої поведінки, емоційного вираження та професійних прагнень. Попри декларування принципів гендерної рівності на рівні нормативно-правових документів [9], реальна практика виховання, освіти та соціалізації залишається насиченою стереотипними очікуваннями, що суперечать цим принципам.

Дослідження показують, що гендерні стереотипи є одним із найбільш стійких і водночас найменш усвідомлюваних чинників, що впливають на формування самооцінки та ідентичності особистості [7]. Особливу тривогу викликає вплив стереотипів на дітей дошкільного віку, коли формування ідентичності набуває найбільшої інтенсивності, вони стикаються з суперечливими і нерідко деструктивними стереотипними настановами, що транслиуються через сім'ю, систему освіти та медіапростір [24]. Недостатня вивченість конкретних психологічних механізмів цього впливу, а також відсутність системних психологічних рекомендацій щодо його нейтралізації в українському контексті зумовлюють наукову й практичну значущість обраної теми дослідження.

Теоретичним підґрунтям роботи слугують дослідження Комарніцької Л. М. та Завадської І. М. [18], Ткалича М. Г. [36], Матохнюка Л. та Швець В. [24], Кікінежді О. М. [16], Бондаревич С. та Суслік Л. [7], а також зарубіжні

концепції Deaux K. [43] та Huddy L. [45], що розкривають природу соціальної ідентичності та механізми її формування під впливом соціокультурних чинників.

Об'єкт дослідження: процес формування гендерної ідентичності особистості.

Предмет дослідження: психологічні механізми впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності в дошкільному віці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити механізми впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності особистості в дошкільному віці та розробити практичні рекомендації щодо психологічного супроводу цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до розуміння феномену соціальних стереотипів та гендерної ідентичності у психологічній науці, визначити їхню природу, структуру й функції.
2. Виявити психологічні механізми впливу соціальних стереотипів на процес формування гендерної ідентичності особистості в дошкільному віці.
3. Підібрати діагностичний інструментарій та провести емпіричне дослідження взаємозв'язку між рівнем засвоєності гендерних стереотипів і характеристиками гендерної ідентичності у досліджуваній вибірці.
4. Розробити практичні рекомендації щодо психологічного супроводу формування гендерної ідентичності в умовах стереотипного соціального середовища.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що соціальні стереотипи здійснюють систематичний вплив на формування гендерної ідентичності особистості в дошкільному віці, що виявляється у звуженні діапазону прийнятних ідентифікаційних стратегій, зниженні самооцінки в сферах, що не відповідають стереотипним очікуванням, та підвищенні рівня гендерно-рольового конфлікту у осіб із виразно традиційними гендерними настановами.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети та завдань використано комплекс методів. Теоретичні методи включають аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із проблеми соціальних стереотипів і гендерної ідентичності, їх синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію.

Емпіричні методи дослідження охоплюють систему практичних способів вивчення психологічних явищ шляхом безпосереднього спостереження та аналізу поведінки особистості. У межах дослідження впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку були використані такі методи, як включене спостереження, ігрова бесіда, аналіз продуктів діяльності дітей та аналіз мовлення педагогів. Комплексне застосування емпіричних методів дозволило всебічно дослідити особливості гендерної соціалізації дошкільників і визначити вплив соціального середовища на формування гендерних уявлень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній психологічній науці систематизовано механізми впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності в дошкільному віці в умовах сучасного українського суспільства; уточнено зміст поняття «гендерна ідентичність» з урахуванням динамічної природи цього феномену та його залежності від соціокультурного контексту; досліджено взаємозв'язок між рівнем засвоєності гендерних стереотипів і характеристиками гендерної ідентичності на вибірці сучасної української молоді; розроблено систему практичних рекомендацій щодо психологічного супроводу формування гендерної ідентичності в умовах стереотипного середовища.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх впровадження безпосередньо в освітній простір сучасних закладів дошкільної освіти для створення середовища вільного від упереджень. Сформульовані у дослідженні висновки можуть слугувати надійною базою для розробки спеціалізованих психокорекційних програм спрямованих на розширення поведінкового репертуару малюків та подолання обмежень

зумовлених традиційними стереотипами. Матеріали роботи також знайдуть своє застосування у просвітницькій діяльності психологів під час проведення групових та індивідуальних консультацій для батьків щодо особливостей нестереотипного виховання дитини. Додатково результати дослідження можуть бути інтегровані у навчальний процес закладів вищої освіти при підготовці майбутніх педагогів та психологів у межах вивчення дисциплін вікової та гендерної психології.

Експериментальна база дослідження. Центр розвитку дитини «Пізнайко»

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час проходження педагогічної практики на базі закладу дошкільної освіти. Основні результати дослідження обговорювалися з педагогами закладу, використовувалися під час проведення спостережень, ігрових бесід та корекційно-розвивальних занять із дітьми дошкільного віку. Отримані результати стали основою для розробки методичних рекомендацій щодо профілактики негативного впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок. Список використаних джерел налічує 45 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Сутність та психологічна природа соціальних стереотипів

Питання стереотипізації у психологічній науці має тривалу й неоднозначну історію. Сам термін «стереотип» набув наукового статусу завдяки американському журналісту та соціальному теоретику Уолтеру Ліппманну, який у 1922 році описував стереотипи як «картинки в наших головах» спрощені, стійкі образи, що виникають іще до отримання безпосереднього досвіду і слугують своєрідним фільтром для сприйняття соціальної дійсності. Відтоді ця концепція зазнала суттєвого переосмислення: від трактування стереотипів як суто помилок мислення до їх розгляду як невід'ємного механізму соціального пізнання. Хоча дискусія щодо природи стереотипів триває досі, більшість сучасних дослідників сходяться на тому, що це явище є одночасно і психологічним, і соціальним таким, що не може бути повністю пояснене лише з одного боку.

У сучасній психологічній науці соціальний стереотип визначається як узагальнений, відносно стійкий образ певної соціальної групи або категорії людей, що формується під впливом культурних норм, соціальних інститутів і накопиченого досвіду взаємодії. Стереотипи виконують когнітивно-економічну функцію: вони дозволяють людині швидко обробляти соціальну інформацію, не витрачаючи зайвих ресурсів на детальний аналіз кожної конкретної ситуації. Ця «зручність» має, однак, зворотній бік стереотипне мислення підмінює реальний образ людини або явища спрощеними схемами, що нерідко призводить до упереджень і дискримінації. Куравська Н. наголошує: гендерні стереотипи є не просто когнітивними спрощеннями, а джерелом гендерної дискримінації та сексизму, що відтворюються через повсякденну комунікацію

і суспільні інститути [19, с. 55]. Це означає, що навіть стереотипи, які здаються нейтральними або навіть позитивними на поверхні, несуть у собі потенціал для нерівного ставлення до людей на підставі їхньої статевої приналежності.

Соціальні стереотипи охоплюють кілька взаємопов'язаних рівнів психологічного функціонування. На когнітивному рівні вони є уявленнями про типові характеристики тієї чи іншої соціальної групи уявленнями, що набувають статусу «знання» і сприймаються як достовірні навіть за відсутності реального підтвердження. На афективному рівні стереотипи несуть певне емоційне забарвлення, що може варіюватися від нейтрального до виразно позитивного чи негативного. На поведінковому рівні стереотипи проявляються у готовності діяти відповідно до наявного образу, не зупиняючись на детальному аналізі конкретної ситуації. Ця трикомпонентна структура зумовлює те, що стереотипи виявляються значно стійкішими до змін, ніж прості помилкові переконання: навіть коли когнітивний компонент підпадає під сумнів, афективна та поведінкова складові можуть залишатися незмінними ще тривалий час. На основі порівняльного аналізу досліджень можна зробити висновок, що саме ця багаторівневність пояснює надзвичайну живучість гендерних стереотипів навіть в умовах суттєвих соціальних трансформацій [7, с. 27]. Дослідники фіксують цей парадокс повсюдно: суспільство декларує рівність, а стереотипи продовжують визначати реальну поведінку і розподіл можливостей.

Розглядаючи психологічний механізм формування стереотипів, слід виокремити кілька послідовних процесів: категоризацію, узагальнення та атрибуцію. Категоризація є первинним процесом виокремлення соціальних груп за однією або кількома ознаками, що дозволяє впорядкувати різноманіття соціального світу. Людська психіка влаштована таким чином, що вона невпинно прагне до впорядкування й систематизації вхідної інформації, і категоризація є одним із найпотужніших інструментів цього впорядкування. Узагальнення надбудовується на категоризації: властивості кількох представників групи поширюються на всю групу, формуючи стійкий образ,

що претендує на статус правила. Атрибуція завершує процес особистість приписує членам групи певні характеристики, нерідко без достатніх підстав для таких висновків і, що показово, ігноруючи індивідуальні відмінності всередині групи. Описаний процес відбувається переважно несвідомо й автоматично, що суттєво ускладнює його усвідомлення та подальшу корекцію. Безлюдна В. та Корчакова Н. підкреслюють онтогенетичний характер цього процесу: стереотипізація починається ще в ранньому дитинстві, коли дитина засвоює перші уявлення про «правильну» і «неправильну» поведінку залежно від статі, причому ці уявлення засвоюються ще до того, як дитина набуває здатності до їх критичного осмислення [4, с. 23].

Важливо розмежувати поняття «стереотип», «упередження» та «дискримінація», хоча у повсякденній мові їх нерідко вживають як синоніми. Стереотип є когнітивним утворенням узагальненим образом без обов'язкового негативного забарвлення. Упередження передбачає виразно негативне або позитивне емоційне ставлення до певної групи, що зумовлює упереджене сприйняття її представників. Дискримінація є поведінковим проявом упередженого ставлення диференційованим, несправедливим поводженням з членами групи лише на підставі їхньої групової приналежності. Між цими поняттями існує логічний зв'язок, але не жорстка детермінація: людина може мати стереотипні уявлення, не виявляючи упередженості у поведінці, і навпаки. Ця теоретична тонкість має практичне значення: боротьба з дискримінацією не обов'язково усуває стереотипи, а просвітницька робота зі стереотипами не автоматично змінює поведінку. Про це свідчить, зокрема, дослідження Куравської Н., в якому наводяться дані про те, що обізнаність людини щодо існування гендерних стереотипів зовсім не обов'язково знижує їхній практичний вплив на її рішення та судження [19, с. 56].

Окрему увагу заслуговує питання функцій, які соціальні стереотипи виконують у психічному житті особистості та суспільства загалом. У науковій літературі традиційно виокремлюють когнітивну функцію впорядкування й спрощення соціальної інформації, що дозволяє людині орієнтуватися у

складному соціальному світі без надмірних витрат пізнавальних ресурсів. Ідентифікаційна функція стереотипів полягає у забезпеченні відчуття приналежності до певної групи через розмежування «своїх» і «чужих» стереотипи дозволяють чітко окреслити межі «ми» і «вони», що є необхідною умовою групової ідентичності. Захисна функція пов'язана з підтриманням позитивного образу власної групи через протиставлення іншим стереотипне знецінення «чужих» груп підвищує самооцінку членів «своїї» групи. Комунікативна функція забезпечує спільне поле розуміння соціальної реальності у межах певної спільноти стереотипи слугують «скороченнями», що прискорюють і спрощують соціальну комунікацію. Ці функції не є взаємовиключними, а в реальних ситуаціях актуалізуються одночасно у різних пропорціях залежно від контексту та індивідуальних особливостей носія стереотипу. Варто зазначити, що точних даних щодо ієрархії цих функцій у різних соціокультурних контекстах у наявній літературі недостатньо, що відкриває перспективу для подальших досліджень [7, с. 28].

Соціальні стереотипи мають виразну мовну природу: вони не лише відображаються в мові, а й конструюються та підтримуються через неї. Ставицька Л., досліджуючи взаємозв'язок між мовою і гендером, переконливо показує: граматичні форми, лексичний вибір, метафори й порівняння несуть гендерне навантаження, часто непомітне для самих носіїв мови [34, с. 85]. Мова є не нейтральним інструментом передачі інформації, а активним учасником конструювання соціальної реальності, зокрема й гендерних норм та уявлень. Ця думка перегукується з дослідженнями Хом'яка Ю., який аналізував лексичні засоби вираження гендерних стереотипів в українській мові: асоціативні поля слів «чоловік» і «жінка» суттєво різняться не лише за змістом, а й за емоційним забарвленням і оцінними конотаціями, що відображає глибоко вкорінені соціальні очікування [37, с. 90]. Глущенко О. у своєму дослідженні гендерних особливостей мовлення в історичному аспекті доводить, що ця тенденція є стабільною впродовж тривалих історичних періодів і простежується в мовленнєвих практиках різних культур і епох, що

свідчить про її глибоку вкоріненість у структурах соціального мислення [11, с. 109]. Бондаренко О. у своїй роботі про концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу також демонструє: мовна репрезентація гендеру несе в собі конкретні ціннісні та стереотипні настанови, причому ці настанови суттєво відрізняються залежно від мовної та культурної традиції, що свідчить про їхній соціально конструйований, а не природно заданий характер [6, с. 8].

Медіапростір є одним із найпотужніших каналів відтворення та підкріплення стереотипних образів у сучасному суспільстві. Лазаренко Б., досліджуючи рекламу як носій гендерних стереотипів, показує: реклама систематично відтворює певні образи чоловічності й жіночності, формуючи очікування, яким споживачі прагнуть відповідати, і тим самим нормалізуючи стереотипні рольові моделі [20, с. 8]. Астапова-Вязьміна О. у своєму семіотичному аналізі телевізійної реклами доходить висновку, що гендерні образи, що транслюються там, є спрощеними й бінарними, рідко виходять за межі традиційних рольових моделей, і саме ця їхня повторюваність і масштаб поширення перетворює їх на потужний чинник соціалізації [1, с. 4]. Андреева М. О. разом із колегами уточнює: особливо сприйнятливою аудиторією для цих стереотипів є учнівська молодь, яка ще не сформувала достатньо стійкого критичного мислення щодо медіаконтенту, що споживається, через що гендерні образи у медіа засвоюються практично без фільтрації як достовірне відображення реальності [2, с. 15]. Карнаух Л. П. підтверджує цю тезу у своєму дослідженні дитячої мультиплікації: навіть мультфільми, орієнтовані на дошкільнят, несуть виразні гендерні меседжі, закладаючи у свідомість дитини бінарні уявлення задовго до того, як вона набуває здатності до їх критичного осмислення [15].

Особлива теоретична проблема стійкість стереотипів попри наявні суперечливі свідчення. Психологічні дослідження демонструють: навіть отримавши інформацію, що суперечить наявному стереотипному образу, людина нерідко або ігнорує її, або пояснює як «виняток з правила», не

переглядаючи при цьому загального стереотипного уявлення. Цей механізм, відомий як підтвердження упередження, є одним із найбільш стійких когнітивних явищ, зафіксованих у психологічній науці, і пояснює парадокс, при якому навіть добре поінформовані й освічені люди продовжують утримувати стереотипні переконання. Бондаревич С. та Суслік Л. у своєму дослідженні пов'язують цю стійкість зі структурою самооцінки: зміна стереотипів вимагає перегляду базових уявлень про себе і свою групу, що є психологічно витратним і тривожним процесом, якого більшість людей несвідомо прагне уникнути [7, с. 29].

Осіпова Т., досліджуючи гендерний вимір комунікативної поведінки, наголошує на нормативній силі стереотипів: вони не лише описують те, яким «зазвичай» є чоловік чи жінка, а й визначають, якими вони «мають бути» тобто несуть виразне нормативне навантаження, порушення якого тягне за собою соціальні санкції [31, с. 110]. Говорун Т. В. та Кікінежді О. М. у своєму дослідженні гендерного дискурсу в психологічній науці та педагогічній практиці вказують на те, що соціальні стереотипи не є нейтральним описом дійсності вони є виразно нормативними конструктами, що задають певні стандарти «правильного» і «неправильного» прояву гендеру й тим самим впливають на практику виховання, освіти та соціалізації [12, с. 43]. Ця нормативна функція стереотипів є особливо значущою у контексті педагогічної практики, де вихователь, що несвідомо поділяє стереотипні уявлення, відтворює їх у щоденній роботі з дітьми.

Бахвалова А., розглядаючи зарубіжні теорії самооцінки, підкреслює: уявлення про власну ефективність і цінність формуються значною мірою через порівняння себе з нормативними стандартами своєї групи і гендерні стереотипи виступають одними з таких стандартів, визначаючи, за якими критеріями людина оцінює свою «успішність» як чоловік або жінка [3, с. 466]. Маковіччук Л. В., аналізуючи вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність, доводить, що ця взаємодія є двоспрямованою: стереотипи формують ідентичність, але й сама ідентичність впливає на те, як особистість

сприймає і відтворює стереотипи у своєму мовленнєвому й поведінковому досвіді [23, с. 181]. Це припущення потребує подальшого підтвердження у конкретних емпіричних дослідженнях, однак на теоретичному рівні воно є переконливим і відкриває перспективу для більш нюансованого аналізу взаємодії між стереотипами та ідентичністю.

Підсумовуючи теоретичні положення щодо сутності та психологічної природи соціальних стереотипів, можна констатувати: стереотипи є складними, багатофункціональними психологічними утвореннями, що формуються на перетині індивідуального пізнавального досвіду та культурних норм. Вони охоплюють когнітивний, афективний і поведінковий рівні, виконують кілька взаємопов'язаних функцій у психіці особистості й виявляються надзвичайно стійкими до змін завдяки механізмам підтвердження упередження, мовного конструювання та системи соціальних підкріплень. Розуміння природи стереотипів є необхідною теоретичною передумовою для аналізу їхнього впливу на формування гендерної ідентичності.

1.2. Гендерна ідентичність особистості: поняття, структура, етапи формування

Поняття «гендерна ідентичність» є одним із найбільш активно досліджуваних концептів у сучасній психологічній науці, однак воно ж є і одним із найбільш дискусійних. Різні теоретичні традиції по-різному трактують його зміст, акцентуючи увагу або на біологічних, або на соціальних, або на психологічних складових цього феномену, і ця теоретична поліфонія відображає справжню складність самого явища. Сьогодні більшість дослідників дотримуються інтегративного підходу, визнаючи, що гендерна ідентичність є продуктом складної взаємодії біологічних схильностей, психологічних процесів і соціокультурних впливів. При цьому наголос усе

частіше робиться саме на соціальній і психологічній динаміці, оскільки саме вона визначає те, якою ця ідентичність виявляється в конкретному культурному контексті і як вона змінюється під впливом трансформацій суспільства.

Гендерна ідентичність у широкому розумінні це внутрішнє, суб'єктивне відчуття себе як чоловіка, жінки або людини, що не вписується в традиційну бінарну схему, поєднане зі стійким усвідомленням власної належності до певної гендерної категорії. На відміну від біологічної статі, що визначається анатомічними і генетичними характеристиками, гендерна ідентичність є психологічним утворенням, що формується під впливом інтеріоризації культурних норм і власного екзистенційного досвіду. Комарніцька Л. М. та Завадська І. М., аналізуючи гендерну ідентичність як психологічний феномен, підкреслюють її динамічну природу: ідентичність не є незмінною даністю, а постійно відтворюється і переосмислюється у взаємодії з соціальним середовищем [18, с. 83]. Це принципово відрізняє її від більш стабільних форм самовизначення і робить особливо чутливою до соціокультурних впливів, що й обумовлює її центральне місце у психологічному аналізі соціалізації.

Ткалич М. Г. разом із співавторами розглядають гендерну ідентичність як мультикомпонентне утворення, що включає змістовий, структурний і функціональний виміри. Змістовий вимір стосується конкретних уявлень особистості про власну гендерну приналежність та пов'язані з нею характеристики тобто того, що людина знає і думає про свою гендерну належність. Структурний вимір охоплює ієрархічні зв'язки між окремими елементами гендерної ідентичності та її місце у загальній системі самосвідомості, що визначає, наскільки гендер є центральним для загального самовизначення особистості. Функціональний вимір пов'язаний із тим, яким чином гендерна ідентичність регулює поведінку, взаємини та самооцінку особистості у повсякденних ситуаціях [36, с. 101]. Автори особливо наголошують на гендерно-рольовій диференціації як одному з механізмів, через який ідентичність набуває соціально видимого вираження адже саме

через рольову поведінку гендерна ідентичність стає доступною для спостереження й соціальної оцінки.

Структура гендерної ідентичності у сучасних психологічних концепціях включає кілька взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких відіграє свою роль у загальній архітектурі ідентифікаційного процесу. Когнітивний компонент охоплює уявлення особистості про власні гендерні характеристики та про те, яким має бути «типовий» представник своєї гендерної категорії. Цей компонент безпосередньо пов'язаний із соціальними стереотипами, що людина засвоює з раннього дитинства і які стають частиною її уявлень про «норму». Афективний компонент є емоційним ставленням до власної гендерної приналежності від прийняття й задоволення до відчуження або тривоги. Позитивне афективне ставлення до власного гендеру є умовою психологічного благополуччя і стабільності ідентичності. Поведінковий компонент реалізується у конкретних стратегіях поведінки, що відповідають або суперечать засвоєним гендерним нормам, і є тим виміром ідентичності, що найбільш безпосередньо піддається соціальному контролю. Нарешті, ціннісний компонент відображає ієрархію цінностей, пов'язаних із гендерними уявленнями особистості, і визначає, наскільки людина свідомо обирає ті чи інші гендерні норми як свої власні. На основі порівняння різних теоретичних підходів можна зробити висновок, що саме взаємодія цих компонентів визначає цілісність і стійкість гендерної ідентичності [18, с. 84].

Шлянчак С. О. у своїх працях зазначає, що цілісність гендерної структури дитини на етапі її активного становлення часто є лише зовнішнім проявом, за яким стоїть інтенсивний процес адаптації психіки до зовнішніх вимог. У дошкільному віці цей процес полягає у безперервному узгодженні власних ігрових інтересів з тими соціальними очікуваннями, які транслують її найближче оточення. Стикаючись з несхваленням певної поведінки з боку дорослих, дитина змушена задіювати ранні захисні механізми для збереження психологічного комфорту. Це може виявлятися у відмові від природних для нього імпульсів або у спробах підлаштувати свою діяльність під ті

статеворольові стандарти, які вважаються прийнятними в її виховному середовищі.

Іванова Т. В. та Карч М. О. розглядають гендерну ідентичність як складне та багатогранне психологічне явище, яке формується під впливом соціального середовища, виховання та індивідуального досвіду особистості. Дослідники наголошують, що гендерна ідентичність не обмежується лише традиційним поділом на чоловічі та жіночі ролі, а включає різні способи поєднання маскулінних і фемінних рис. Особливу увагу науковці приділяють андрогінній ідентичності, яка поєднує якості, традиційно властиві обом статям, та сприяє більшій психологічній гнучкості, адаптивності й гармонійному розвитку особистості [14, с. 29]. У контексті дошкільного віку це свідчить про важливість створення умов, у яких дитина може вільно проявляти власні інтереси та здібності без жорсткого обмеження гендерними стереотипами.

Шевченко Н. підкреслює, що гендерна ідентичність формується у процесі соціалізації та є результатом активної взаємодії дитини із соціальним середовищем [38]. Дитина не лише засвоює готові моделі поведінки, але й поступово формує власне ставлення до них через спілкування з дорослими, однолітками та участь у різних видах діяльності. Уже в дошкільному віці діти починають усвідомлювати особливості чоловічих і жіночих ролей, наслідувати поведінку дорослих та орієнтуватися на соціально схвалювані зразки поведінки. Саме тому соціальні стереотипи, які транслуються через сім'ю, заклад дошкільної освіти та медіа, мають вагомий вплив на формування гендерної ідентичності дитини та її уявлень про власну соціальну роль.

Що стосується етапів формування гендерної ідентичності, у психологічній науці виокремлюють кілька послідовних фаз, що починаються ще задовго до народження дитини. Точніше, з моменту, коли навколо неї починають формуватися певні очікування та середовище залежно від очікуваної або визначеної статі і це вже є першим актом гендерної соціалізації. Перший етап охоплює дитинство від народження до трьох років: саме в цей

період дитина набуває первинного усвідомлення статевої приналежності спочатку через дзеркальне відображення, а потім через засвоєння вербальних позначень і реакцій значущих дорослих. На цьому етапі закладаються найбільш глибокі й важко піддатні рефлексії шари гендерної ідентичності, що в подальшому стають базою для всього наступного розвитку.

Другий етап від трьох до семи років пов'язаний із формуванням гендерної стабільності: дитина усвідомлює, що її гендерна приналежність не змінюється з часом і не залежить від зовнішніх обставин одягу, зачіски або видів діяльності. Це усвідомлення є важливим когнітивним досягненням, що свідчить про розвиток здатності до постійності понять. У цей же період дитина активно засвоює гендерно-рольові норми через гру, спостереження та пряму соціалізацію. Третій етап охоплює середнє і старше дитинство, коли виникає гендерна постійність і дитина починає активно ідентифікуватися з моделями поведінки своєї групи, свідомо або несвідомо уникаючи поведінки, що асоціюється з «іншим» гендером [38]. На цьому етапі вплив однолітків стає дедалі значнішим, нерідко перевищуючи вплив дорослих у формуванні конкретних гендерно-рольових уявлень.

Дошкільний вік є важливим етапом у процесі формування гендерної ідентичності, оскільки саме в цей період дитина починає усвідомлювати власну статеву належність, засвоювати соціальні норми та формувати уявлення про чоловічі й жіночі ролі. У дошкільному віці гендерна ідентичність розвивається на основі наслідування поведінки дорослих, взаємодії з однолітками та впливу соціального середовища. Діти поступово починають співвідносити себе з певною статтю, орієнтуються на соціально схвалювані моделі поведінки та засвоюють гендерні установки, які існують у суспільстві.

Матохнюк Л. та Швець В. зазначають, що формування гендерної ідентичності пов'язане не лише з біологічними особливостями дитини, а й із впливом соціальних норм, виховання та культурних традицій [24, с. 17]. Уже в дошкільному віці діти починають розуміти відмінності між чоловічими та жіночими ролями, виявляють інтерес до певних видів діяльності та поступово

формують уявлення про соціально прийнятну поведінку хлопчиків і дівчаток. Водночас сучасні діти дедалі частіше демонструють більш гнучке ставлення до гендерних ролей, хоча традиційні стереотипи продовжують суттєво впливати на процес їхньої соціалізації.

Кікінежді О. М. підкреслює, що становлення гендерної ідентичності дитини відбувається під впливом суперечливих соціальних очікувань [16, с. 76]. З одного боку, суспільство продовжує підтримувати традиційний розподіл чоловічих і жіночих ролей, а з іншого — сучасні тенденції сприяють розвитку індивідуальності та рівності можливостей незалежно від статі. У дошкільному віці це може проявлятися у виборі іграшок, ролей у грі, стилі поведінки та особливостях спілкування з однолітками.

Мітіна С. В. зазначає, що важливу роль у процесі гендерної соціалізації відіграє сім'я, оскільки саме вона є першим середовищем, у якому дитина засвоює моделі поведінки чоловіків і жінок [26, с. 122]. Особливості сімейного виховання, характер взаємин між батьками та стиль спілкування з дитиною значною мірою впливають на формування уявлень дошкільника про соціальні ролі, сімейні обов'язки та особливості поведінки представників різної статі.

Мирошниченко А. розглядає гендерну ідентифікацію як соціально-психологічний феномен, що реалізується через механізми наслідування, ідентифікації та протиставлення. Наслідування є первинним і найбільш раннім механізмом дитина відтворює поведінку значущих дорослих своєї статі. Ідентифікація є більш складним процесом, що включає емоційне прийняття й засвоєння якостей ідентифікаційного об'єкта як власних. Протиставлення формує чіткіші межі власної гендерної приналежності через усвідомлення відмінності від «іншого» гендеру [25, с. 25]. Усі три механізми діють одночасно, доповнюючи й підкріплюючи один одного у процесі становлення гендерної ідентичності.

Deaux K., аналізуючи реконструювання соціальної ідентичності, розмежовує два виміри гендерної ідентичності: категоріальну складову усвідомлення приналежності до гендерної категорії та якісну складову ступінь

інтеріоризації характеристик, традиційно пов'язаних із цією категорією. Ця диференціація дозволяє пояснити, чому два індивіди, однаково ідентифікуючи себе з певним гендером, можуть суттєво різнитися у своїй поведінці та самосприйнятті [43, с. 5]. Юнг Н. В., Розенберг І. Л. та Калашник С. К. доповнюють цей аналіз, розглядаючи зв'язок між системою ціннісних орієнтацій і побудовою життєвої перспективи у дошкільному віці: гендерна ідентичність є одним із чинників, що визначають ціннісні пріоритети й тим самим впливають на уявлення молодшої людини про власне майбутнє [42, с. 203].

Таким чином, гендерна ідентичність є складним і багатограним психологічним феноменом, який формується під впливом біологічних, соціальних та культурних чинників. Її становлення розпочинається ще у дошкільному віці та проявляється у формуванні уявлень дитини про власну статеву належність, соціальні ролі та особливості поведінки хлопчиків і дівчаток. Гендерна ідентичність включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти та розвивається у процесі взаємодії дитини із сім'єю, педагогами, однолітками й соціальним середовищем. Розуміння особливостей формування гендерної ідентичності є важливим для дослідження впливу соціальних стереотипів, які можуть як обмежувати розвиток індивідуальності дитини, так і визначати її уявлення про соціально схвалювані моделі поведінки.

1.3. Механізми впливу соціальних стереотипів на процес формування гендерної ідентичності

Питання про механізми впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності є одним із центральних у сучасній психології особистості та соціальній психології. Зв'язок між цими двома феноменами є очевидним уже на рівні здорового глузду: суспільство формує стереотипні

уявлення про «справжнього чоловіка» й «справжню жінку», а особистість так чи інакше реагує на ці уявлення у процесі самовизначення. Однак механізми цього впливу є значно складнішими, ніж проста інтроекція суспільних норм. Вони охоплюють щонайменше кілька рівнів: рівень безпосередньої соціалізації через значущих дорослих, рівень інституційний через систему освіти та виховання, медіальний рівень через засоби масової інформації та цифровий простір, а також інтрапсихічний рівень через механізми самооцінки, ідентифікації та психологічного захисту. Кожен з цих рівнів має свою специфічну логіку і потребує окремого розгляду.

Первинним і найбільш потужним механізмом впливу є сімейна соціалізація, що розгортається ще з перших місяців життя дитини. Саме в сім'ї дитина отримує перший досвід гендерно-рольових відносин: через розподіл обов'язків між батьками, через різні очікування щодо поведінки хлопчиків і дівчаток, через вербальні повідомлення й невербальні сигнали дорослих, що нерідко є більш промовистими за будь-які слова. Нестеренко М. О. та Мисюра В. Б. у своєму дослідженні розвитку гендерної ідентичності в умовах сімейного середовища демонструють: характер батьківських очікувань і стиль виховання є одним із найбільш значущих предикторів того, яку гендерну ідентичність формує дитина [27, с. 45]. Причому ці очікування нерідко є несвідомими батьки самі не усвідомлюють, наскільки по-різному вони поведуться з дітьми різної статі у повсякденних ситуаціях, починаючи від вибору іграшок і закінчуючи реакціями на прояви емоцій.

Говорун Т. В. та Кікінежді О. М., досліджуючи проблему гендерного виховання, зазначають, що педагоги та батьки нерідко несвідомо підтримують гендерні стереотипи у процесі взаємодії з дітьми [12, с. 42]. Це проявляється у різних вимогах до поведінки хлопчиків і дівчаток, особливостях похвали, розподілі обов'язків та організації ігрової діяльності. У закладі дошкільної освіти вихователь виступає однією з найбільш авторитетних постатей для дитини, тому саме через педагогічну взаємодію дошкільники активно засвоюють уявлення про соціально схвалювані чоловічі та жіночі ролі. Такі

установки можуть впливати на самооцінку дітей, розвиток їхніх інтересів та формування моделей поведінки.

Павлущенко Н. підкреслює, що система освіти є важливим середовищем формування гендерних уявлень дитини [32]. Вплив закладу освіти проявляється не лише через зміст навчання, але й через так звану «приховану навчальну програму» — систему норм, очікувань і моделей поведінки, які діти засвоюють у процесі повсякденного спілкування та взаємодії з дорослими й однолітками. У дошкільному віці це може проявлятися через поділ іграшок на «дівчачі» та «хлопчачі», різні очікування щодо поведінки дітей різної статі, а також через закріплення традиційних уявлень про професії та сімейні ролі.

Механізм ідентифікації посідає особливе місце серед процесів, через які стереотипи впливають на гендерну ідентичність. Дитина ідентифікує себе зі значущими дорослими своєї статі, інтеріоризуючи не лише їхні конкретні поведінкові патерни, а й більш загальні уявлення про те, чим є «справжнє» чоловіче або жіноче буття. Якщо значущий дорослий сам є носієм традиційних гендерних стереотипів, дитина засвоює ці стереотипи як природні й очевидні настільки очевидні, що вони взагалі перестають сприйматися як стереотипи, набуваючи статусу незаперечної реальності. Лівандовська І. у своєму дослідженні становлення гендерної ідентичності дітей у різних соціальних умовах фіксує: якість і зміст ідентифікаційних об'єктів суттєво варіюються залежно від соціального середовища, і ця варіативність безпосередньо позначається на змісті та стійкості гендерної ідентичності дітей [21, с. 114]. Діти, що зростають у середовищах із більш гнучкими гендерними нормами, формують більш пластичну ідентичність, тоді як жорстке стереотипне середовище обмежує діапазон доступних ідентифікаційних стратегій.

Механізм соціального підкріплення й санкцій є іще одним шляхом, яким стереотипи формують ідентичність. Поведінка, що відповідає стереотипним очікуванням, отримує позитивне підкріплення: схвалення, заохочення, визнання з боку значущих людей і широкого соціального оточення. Відхилення від стереотипу, навпаки, часто наражається на несхвалення,

насмішки або відкрите осудження, що є потужним стримуючим чинником. Сафончик О. А. наголошує: гендерна соціалізація здійснюється значною мірою саме через систему заохочень і покарань, що регулює відповідність поведінки особистості встановленим нормам [33, с. 57]. Ця система є досить жорсткою, особливо у дитячому середовищі, де тиск однолітків нерідко перевищує вплив дорослих і де «порушення» гендерних норм може призводити до соціальної ізоляції або переслідування. Гебенюк О. С. у своєму дослідженні гендерної ідентичності у психології особистості підкреслює, що саме страх соціального відторгнення є одним із найбільш потужних мотиваторів відповідності гендерним нормам, особливо у шкільному віці [13, с. 47].

Нестеренко М. О. та Пешенко К. Ю., досліджуючи особливості формування гендерної ідентичності в сучасному суспільстві, зазначають, що на становлення гендерних уявлень значний вплив мають соціальні зміни та різноманітність моделей поведінки, які дитина спостерігає у навколишньому середовищі [28, с. 165]. У сучасних умовах діти одночасно стикаються як із традиційними гендерними установками, так і з новими поглядами на рівність та свободу самовираження. Це створює умови для формування більш гнучких уявлень про чоловічі та жіночі ролі.

Науковці підкреслюють, що процес гендерної соціалізації в сучасному суспільстві є складним і багатограним, оскільки дитина перебуває під впливом різних соціальних норм і моделей поведінки. З одного боку, сім'я, заклад дошкільної освіти та найближче оточення можуть підтримувати традиційні уявлення про ролі хлопчиків і дівчаток, а з іншого — сучасний інформаційний простір сприяє поширенню ідей гендерної рівності та індивідуального вибору. Унаслідок цього у дітей формуються різні моделі сприйняття власної статевої належності та соціальної ролі.

Таким чином, гендерна соціалізація в сучасному суспільстві відбувається в умовах поєднання традиційних і нових соціальних установок.

Це впливає на формування гендерної ідентичності дошкільників, їхні уявлення про соціальні ролі та особливості взаємодії між представниками різної статі.

Медіапростір утворює особливу систему трансляції гендерних стереотипів, що суттєво відрізняється від безпосередньої міжособистісної комунікації. Тут стереотипи передаються не через прямі настанови, а через образи, наративи й символічні конструкти. Людина споживає ці образи, нерідко навіть не усвідомлюючи їхнього стереотипного характеру, і поступово інтеріоризує закладені в них уявлення про норму. Коваленко А. А. у своєму дослідженні гендерних ролей в українських ЗМІ показує: медіа є активними суб'єктами конструювання й підтримання гендерних стереотипів, причому цей процес часто відбувається під прикриттям відображення «реального» стану справ [17, с. 34]. Карнаух Л. П. підтверджує цю тезу у своєму дослідженні впливу дитячої мультиплікації на формування гендерних стереотипів: вже в дошкільному та молодшому шкільному віці діти засвоюють певні гендерні образи через мультфільми, причому ці образи нерідко є виразно традиційними [15].

D'Mello M. у своєму дослідженні гендерованих ідентичностей у сфері інформаційних технологій демонструє: стереотипи про «чоловічі» і «жіночі» сфери діяльності не є нейтральними описами, а активно формують кар'єрні вибори та самосприйняття молодих людей, часто унеможливаючи вхід «не тих» людей до певних професійних просторів [44, с. 132]. Цей механізм через кар'єрні та освітні очікування є вторинним, але не менш дієвим способом впливу стереотипів на ідентичність, оскільки вибір сфери діяльності безпосередньо пов'язаний із самовизначенням особистості. Олійник Н., Імбер В. та Білик Т. у своєму дослідженні гендерних особливостей ціннісних орієнтацій студентів підтверджують: ціннісна система молодих людей несе в собі виразний гендерний відбиток, що відображає засвоєні стереотипні уявлення про «правильні» пріоритети для чоловіків і жінок [30, с. 218].

Інтрапсихічний рівень впливу гендерних стереотипів проявляється у тому, що соціальні установки поступово стають частиною внутрішнього світу

особистості та впливають на формування самооцінки, поведінки й уявлень про власні можливості. Уже в дошкільному віці діти починають оцінювати себе відповідно до засвоєних у суспільстві уявлень про «правильну» поведінку хлопчиків і дівчаток. Якщо дитина не відповідає цим очікуванням, вона може відчувати невпевненість, страх осуду або прагнення приховувати власні інтереси й емоції.

Бондаревич С. та Суслік Л. зазначають, що гендерні стереотипи здатні суттєво впливати на самооцінку особистості, обмежуючи її впевненість у власних здібностях та можливостях [7, с. 29]. У контексті дошкільного віку це може проявлятися у тому, що дівчатка частіше уникають активних або технічних видів діяльності, а хлопчики стримують прояв емоцій через страх не відповідати традиційним уявленням про мужність. Таким чином, дитина починає оцінювати власну поведінку через призму соціально схвалюваних гендерних норм.

Бахвалова А. підкреслює, що самооцінка особистості формується під впливом соціального порівняння та орієнтації на нормативні зразки поведінки [3, с. 467]. Якщо в суспільстві домінують стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі ролі, то вони поступово стають основою для оцінювання дитиною самої себе та інших людей. У дошкільному віці це проявляється у прагненні дітей відповідати очікуванням дорослих і однолітків, а також у формуванні уявлень про те, які риси характеру та види діяльності є прийнятними для представників певної статі.

Таким чином, гендерні стереотипи впливають не лише на зовнішню поведінку дітей, але й на їхній внутрішній психологічний розвиток, формування самооцінки та ставлення до власної особистості.

Богдан Ж. та Мовчан Я. у своєму навчально-методичному посібнику з гендерної психології звертають увагу на механізм гендерної поляризації процес, через який стереотипи поглиблюють відмінності між «чоловічим» і «жіночим», нівелюючи індивідуальні варіації й неповторність. Гендерна поляризація виявляється в уявленні, що будь-яка характеристика або

поведінка є або «чоловічою», або «жіночою» і ніяк інакше [5, с. 47]. Цей механізм є особливо деструктивним, оскільки він не лише обмежує свободу самовираження, а й утворює систему взаємовиключних очікувань, у рамках якої людина змушена постійно «доводити» відповідність своїй гендерній категорії, витрачаючи на це значні психологічні ресурси.

Huddy L., аналізуючи контекст і зміст теорії соціальної ідентичності, наголошує: ідентичність формується не у вакуумі, а у конкретному соціальному контексті, й один і той самий стереотип може по-різному впливати на ідентичність залежно від того, наскільки цінною і значущою є відповідна категорія для особистості [45, с. 826]. Це означає, що вплив гендерних стереотипів опосередкований суб'єктивною значущістю гендерної ідентичності для конкретної людини. Deaux K. у своєму аналізі реконструювання соціальної ідентичності також підкреслює динамічний, контекстно-залежний характер цих процесів: люди не просто пасивно засвоюють стереотипи, а активно працюють із ними, переосмислюючи і трансформуючи їх у відповідь на зміни соціального контексту і власного досвіду [43, с. 6].

Мітіна С. В. у своєму дослідженні виявляє: відсутність одного з батьків не просто «усуває» модель для ідентифікації, а докорінно змінює всю систему гендерних впливів, що переживає дитина [26, с. 123]. Гендерна соціалізація студентської молоді, за спостереженнями Войтовської А. І., набуває нових особливостей в умовах закладу вищої освіти, де стереотипи відтворюються вже на рівні академічних і професіонал очікувань, а не лише через сімейні та дитячі механізми [10, с. 45]. Олійник І. Б. підсумовує: гендерна культура молоді в Україні формується у складному переплетінні традиційних і нових цінностей, і саме це переплетення визначає неоднозначність і нестійкість сучасних ідентифікаційних процесів [29, с. 65].

Таким чином, механізми впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності є багаторівневими, взаємопов'язаними й такими, що діють одночасно у різних площинах психологічного та соціального досвіду

особистості. Вони реалізуються через безпосередню сімейну та педагогічну соціалізацію, через системи соціального підкріплення й санкцій, через медіапростір і культурні наративи, а також через інтрапсихічні процеси самооцінки, ідентифікації та гендерної поляризації. Розуміння цих механізмів є необхідним підґрунтям для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки особистості у процесі формування її гендерної ідентичності, а також для проектування досліджень, здатних зафіксувати ці процеси на емпіричному рівні.

Теоретичний аналіз, здійснений у першому розділі, дозволяє сформулювати низку узагальнень. Соціальні стереотипи є складними психологічними утвореннями, що мають когнітивну, афективну та поведінкову складові і виконують ряд функцій у психічному житті особистості від когнітивної економії до підтримання групової ідентичності. Їхня стійкість зумовлена механізмом підтвердження упередження, глибокою вкоріненістю у мові та культурі, а також системою соціальних підкріплень, що забезпечує їх відтворення з покоління в покоління.

Гендерна ідентичність є динамічним, соціально детермінованим психологічним феноменом, що охоплює когнітивний, афективний, поведінковий і ціннісний компоненти. Вона формується поетапно від первинного усвідомлення статевої приналежності у ранньому дитинстві до складного ідентифікаційного пошуку у підлітковому й юнацькому віці і залишається відкритою до змін протягом усього подальшого дорослого життя людини.

Механізми впливу стереотипів на гендерну ідентичність є багаторівневими: вони охоплюють сімейну та педагогічну соціалізацію, медіапростір, системи підкріплення й санкцій, а також інтрапсихічні процеси засвоєння нормативних образів. Сукупність цих механізмів визначає глибину і характер стереотипного впливу, а також можливості для його усвідомлення й трансформації. Ці теоретичні засади утворюють підґрунтя для емпіричного дослідження, представленого у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження, результати якого представлені у другому розділі роботи, було спрямоване на вивчення особливостей впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Вибір саме дошкільного віку як основного періоду дослідження зумовлений тим, що у цей час відбувається активне засвоєння дитиною соціальних норм, правил поведінки та моделей взаємодії з навколишнім світом. Саме у дошкільному віці дитина починає усвідомлювати власну статеву належність, формує первинні уявлення про жіночі та чоловічі ролі, а також засвоює соціальні очікування щодо поведінки представників різної статі.

Особливість дошкільного віку полягає в тому, що гендерна ідентичність у цей період ще не є остаточно сформованою, а тому залишається достатньо гнучкою та чутливою до впливу соціального середовища. Дитина активно наслідує поведінку дорослих, переймає моделі взаємодії, які спостерігає у сім'ї та закладі дошкільної освіти, а також орієнтується на реакцію однолітків. Саме тому дошкільний вік є надзвичайно важливим для вивчення механізмів формування гендерних стереотипів і їхнього впливу на розвиток особистості.

Емпіричне дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти під час проходження педагогічної практики. У дослідженні брали участь 14 дітей старшого дошкільного віку, серед яких 7 хлопчиків та 7 дівчаток. Вік дітей становив 5–6 років, що відповідає періоду активного формування гендерної самосвідомості та розвитку соціальних уявлень про ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Участь дітей у дослідженні була добровільною та здійснювалася за згодою батьків і педагогів закладу дошкільної освіти. У процесі роботи дотримувалися основні принципи психологічної етики:

добровільність участі, конфіденційність отриманих результатів, гуманістичний підхід до дитини та недопущення психологічного дискомфорту.

Організація дослідження передбачала кілька взаємопов'язаних етапів. На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми формування гендерної ідентичності та впливу соціальних стереотипів на розвиток особистості дитини. Було проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені гендерній соціалізації, психологічним особливостям дошкільного віку, механізмам формування соціальних установок та особливостям розвитку самосвідомості дитини.

Другий етап дослідження передбачав проведення емпіричної роботи безпосередньо у групі дітей дошкільного віку. Саме на цьому етапі здійснювалося спостереження за поведінкою дітей, проводилися бесіди, ігрові вправи та корекційно-розвивальні заняття. Особливу увагу приділяли виявленню проявів гендерних стереотипів у виборі іграшок, рольовій поведінці, особливостях взаємодії між хлопчиками та дівчатками, професійних уподобаннях дітей та особливостях емоційного реагування.

Третій етап дослідження був присвячений аналізу та узагальненню отриманих результатів. На основі проведеної роботи було визначено основні особливості впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дошкільників, а також оцінено ефективність використаних корекційно-розвивальних методів.

Для реалізації поставлених завдань було використано комплекс методів дослідження, що забезпечило можливість всебічного аналізу проблеми. Основними методами стали: спостереження, ігрова бесіда, аналіз продуктів діяльності дітей та корекційно-розвивальні вправи.

Одним із провідних методів дослідження стало систематичне спостереження за ігровою діяльністю дітей. Використання саме цього методу було зумовлене тим, що у дошкільному віці гра є провідною діяльністю дитини та найбільш повно відображає особливості її соціального розвитку. У

процесі спостереження аналізувалися вибір іграшок, розподіл ролей у сюжетно-рольових іграх, особливості спілкування між дітьми, реакції дошкільників на нестереотипну поведінку однолітків та прояви емоційної поведінки. Спостереження проводилося у природних умовах функціонування дитячого колективу без втручання у діяльність дітей, що забезпечило достовірність отриманих результатів.

Особливу увагу приділяли висловлюванням дітей, які могли свідчити про засвоєння гендерних стереотипів. Наприклад, у процесі гри деякі хлопчики відмовлялися брати участь у побутових іграх, пояснюючи це тим, що «це для дівчат». Водночас частина дівчаток уникала активних ігор, вважаючи їх «хлопчачими». Подібні реакції свідчили про раннє формування у дітей стереотипних уявлень щодо поведінки представників різної статі.

Другим важливим методом дослідження стала ігрова бесіда. Використання бесіди саме в ігровій формі дозволило створити емоційно комфортну атмосферу та забезпечило більш відкриті й щирі відповіді дітей. Під час бесіди дошкільникам пропонувалися запитання про сімейні ролі, професії, поведінку хлопчиків і дівчаток, а також демонструвалися картки із зображенням представників різних професій.

Аналіз відповідей дітей дозволив виявити особливості їхніх уявлень про «жіночі» та «чоловічі» ролі. Більшість дітей зазначала, що мама «готує їжу», «прибирає» та «доглядає дітей», тоді як тато «заробляє гроші» та «ходить на роботу». Подібні відповіді свідчать про засвоєння дошкільниками традиційної моделі сімейних ролей, що формується під впливом сімейного виховання та соціального середовища.

Під час бесід також досліджувалися професійні уподобання дітей. Дошкільникам демонструвалися зображення жінки-пілота, чоловіка-вихователя, жінки-будівельника та інших представників нестереотипних професій. Це дозволило простежити, наскільки діти готові сприймати можливість виконання певної професійної діяльності представниками різної статі.

Ще одним важливим методом дослідження став аналіз продуктів діяльності дітей. У процесі роботи аналізувалися малюнки дошкільників, їхні сюжетні композиції та творчі завдання. Особлива увага приділялася тому, як діти зображують чоловіків і жінок, які професії обирають для представників різної статі та які риси характеру приписують героям своїх малюнків.

Аналіз дитячих робіт показав, що у більшості випадків дошкільники відтворювали традиційні гендерні образи. Жінки переважно зображувалися у ролі матерів, виховательок або медичних працівників, тоді як чоловіки — у ролі водіїв, поліцейських, військових або будівельників. Це підтверджує значний вплив соціальних стереотипів на формування уявлень дітей про соціальні ролі.

Важливе місце у дослідженні посідали корекційно-розвивальні вправи та ігрові заняття. Їх основною метою було формування у дітей більш гнучких уявлень про професії, особистісні якості та соціальні ролі. Під час проведення занять використовувалися сюжетні ігри, бесіди, вправи на розвиток емпатії та творчі завдання.

Одним із таких занять стало корекційно-розвивальне заняття «Професії майбутнього без обмежень». Його метою було формування у дітей уявлення про те, що професія залежить не від статі людини, а від її здібностей, інтересів і бажання працювати у певній сфері. Під час заняття дошкільники обговорювали різні професії, висловлювали власні думки та вчилися сприймати нестереотипні соціальні ролі.

Особливу увагу приділяли створенню позитивної емоційної атмосфери та підтримці активності дітей. У процесі роботи використовувалися ігрові методи, які є найбільш ефективними у роботі з дошкільниками. Саме гра забезпечує природне включення дитини у процес навчання та сприяє кращому засвоєнню нової інформації.

Отримані результати засвідчили, що гендерні установки дітей дошкільного віку є достатньо пластичними та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної роботи. Після проведення

корекційно-розвивальних занять діти почали демонструвати більш гнучке ставлення до професійної діяльності представників різної статі та рідше використовували категоричні висловлювання щодо «жіночих» і «чоловічих» ролей.

Таким чином, організація емпіричного дослідження та використання комплексу взаємодоповнювальних методів дозволили всебічно дослідити особливості впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Комплексний підхід забезпечив можливість не лише описати зовнішні прояви гендерних установок, але й простежити механізми їх формування та визначити можливості педагогічної корекції.

2.2. Аналіз особливостей гендерної ідентичності досліджуваних

Аналіз особливостей гендерної ідентичності дітей дошкільного віку здійснювався на основі результатів, отриманих під час спостереження за ігровою діяльністю дітей, проведення ігрових бесід та корекційно-розвивальних занять, представлених у додатках А, Б і В. Комплексне використання зазначених методів дозволило дослідити особливості формування гендерних уявлень дошкільників, виявити прояви соціальних стереотипів у поведінці дітей та простежити вплив сім'ї, педагогів і соціального середовища на процес гендерної соціалізації.

Аналіз результатів здійснювався послідовно за кількома напрямками: дослідження особливостей ігрової діяльності дітей, вивчення уявлень дошкільників про сімейні ролі та професії, а також оцінка ефективності гендерно-нейтральних вправ і корекційно-розвивальної роботи. Особлива увага приділялася проявам гендерних стереотипів у виборі іграшок, розподілі ролей у сюжетно-рольових іграх, професійних уподобаннях та особливостях емоційного реагування дітей.

Результати дослідження розглядалися як у загальній вибірці, так і з урахуванням особливостей поведінки хлопчиків і дівчаток, що дозволило виявити спільні тенденції формування гендерної ідентичності та специфічні відмінності у засвоєнні соціальних ролей представниками різної статі.

Перший блок аналізу стосується результатів, отриманих за методикою проведення систематичного спостереження за ігровою діяльністю дітей старшого дошкільного віку. Саме гра у дошкільному віці є провідною діяльністю, у межах якої дитина активно засвоює соціальні ролі, норми поведінки та особливості взаємодії з навколишнім світом. Через сюжетно-рольову гру дошкільники відтворюють моделі поведінки дорослих, демонструють власні уявлення про чоловічі та жіночі ролі, а також закріплюють соціальні стереотипи, які існують у суспільстві.

Метою спостереження було виявлення проявів гендерних стереотипів у вільній грі та сюжетно-рольовій діяльності дітей дошкільного віку. Дослідження проводилося у старшій групі дітей віком 5–6 років. Участь у спостереженні брали 14 дітей, серед яких 7 хлопчиків та 7 дівчаток. Спостереження здійснювалося щоденно протягом 15–20 хвилин у період вільної ігрової діяльності без втручання у поведінку дітей. Основна увага приділялася вибору ігрових зон, ролей, характеру взаємодії між однолітками та висловлюванням дітей, які могли відображати гендерні установки.

На початковому етапі спостереження було встановлено, що більшість дітей уже мають сформовані уявлення про поділ іграшок та видів діяльності на «дівчачі» та «хлопчачі». Одним із перших зафіксованих випадків стала ситуація, коли хлопчик відмовився заходити до побутової ігрової зони, пояснивши це словами: «Там для дівчат». Така реакція свідчить про раннє засвоєння гендерних стереотипів, відповідно до яких домашня діяльність асоціюється виключно з жіночою роллю.

Таблиця 2.1

Прояви гендерних стереотипів у поведінці дітей під час спостереження

Ситуація	Прояв поведінки	Характер прояву
Вільна гра	Відмова хлопчика від побутової зони	Стереотип
Гра «Сім'я»	Автоматичний вибір ролі мами	Стереотип
Гра «Лікарня»	Вибір ролі лікаря лише для хлопців	Стереотип
Бесіда	Тато «заробляє гроші», мама «готує»	Стереотип
Психологічне заняття	«Хлопці не плачуть»	Стереотип
Рухлива гра	Дівчинка бере участь у грі хлопців	Гнучкість
Побутова зона	Хлопчик готує «обід»	Гнучкість
Підсумкова бесіда	Дівчинка хоче бути будівельником	Позитивна динаміка

Під час аналізу результатів було встановлено, що найбільша кількість стереотипних проявів стосувалася розподілу ігрових ролей та уявлень про професії. Діти активно відтворювали моделі поведінки, які спостерігають у сім'ї та соціальному середовищі. Водночас після проведення корекційних занять спостерігалися окремі прояви більш гнучкої поведінки та зниження категоричності суджень.

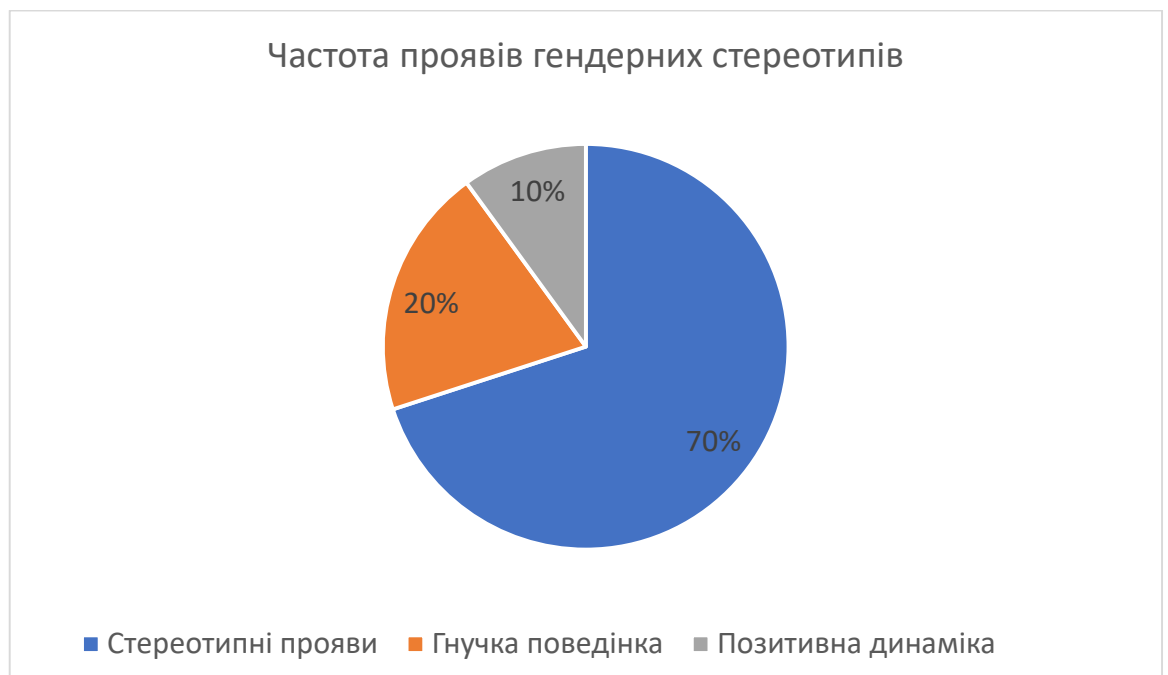

Рис. 2.1. Частота проявів гендерних стереотипів

Подібні результати підтверджують, що діти дошкільного віку активно орієнтуються на соціально схвалювані моделі поведінки. Уже у 5–6 років дошкільники прагнуть відповідати очікуванням дорослих та однолітків, а також контролюють власну поведінку відповідно до засвоєних гендерних норм. У багатьох випадках саме страх бути осудженим однолітками стає причиною відмови від певних видів діяльності.

Особливо яскраво гендерні установки проявлялися у сюжетно-рольових іграх. Під час гри «Сім'я» одна з дівчаток автоматично обрала роль мами без попереднього обговорення з іншими дітьми. Така поведінка свідчить про наявність стійкої рольової фіксації, коли дівчатка сприймають роль матері як найбільш природну та очікувану для себе. У свою чергу, хлопчики переважно прагнули виконувати ролі, пов'язані з активністю, силою та професійною діяльністю.

У процесі гри «Лікарня» один із хлопчиків заявив: «Я буду лікарем — лікарі то для хлопців». Подібне висловлювання демонструє наявність гендерної сегрегації професій у свідомості дошкільників. Дитина вже у ранньому віці асоціює професію лікаря переважно з чоловіками, що свідчить про вплив соціальних стереотипів на професійні уявлення.

Таблиця 2.2

Особливості гендерних установок у різних видах діяльності

Вид діяльності	Приклади прояву	Рівень стереотипності
Вибір іграшок	«Там для дівчат»	Високий
Сюжетно-рольова гра	Автоматичний вибір ролі мами	Високий
Професійні уявлення	«Лікарі — для хлопців»	Середній
Емоційна сфера	«Хлопці не плачуть»	Високий
Рухливі ігри	Спільна участь хлопчиків і дівчаток	Низький

Отримані результати підтверджують, що найбільш вираженими є стереотипи, пов'язані з емоційною сферою та сімейними ролями. Саме ці установки найчастіше підтримуються дорослими через мовлення, поведінку та очікування щодо дітей різної статі.

Під час проведення бесід також було виявлено стереотипні уявлення дітей щодо сімейних ролей. Одна з дівчаток зазначила: «Тато не готує їжу, він іде на роботу заробляти». Подібні відповіді свідчать про засвоєння дошкільниками традиційної моделі сімейного життя, у якій чоловік виступає основним годувальником, а жінка — відповідальною за домашнє господарство та догляд за дітьми.

Варто зазначити, що навіть у ситуаціях, коли діти демонстрували інтерес до нетипових для статі професій, у їхніх висловлюваннях простежувалися елементи самообмеження. Так, одна з дівчаток сказала: «Хочу бути лікарем, але краще медсестрою». Це свідчить про вплив соціальних установок на формування професійних очікувань та самооцінки дитини. Дошкільниця вже у ранньому віці сприймає деякі професії як менш доступні для жінок, навіть якщо вони викликають у неї інтерес.

Окремої уваги заслуговує спостереження за емоційними реакціями дітей. Під час психологічного заняття один із хлопчиків зазначив: «Я ж хлопець — хлопці не бояться і не плачуть». Таке висловлювання демонструє засвоєння стереотипу про необхідність емоційної стриманості чоловіків. Подібні установки можуть негативно впливати на емоційний розвиток дитини, формуючи у хлопчиків звичку пригнічувати власні переживання та уникати відкритого прояву емоцій.

Таблиця 2.3

Реакції дітей на нестереотипну поведінку однолітків

Ситуація	Реакція дітей	Характер реакції
Хлопчик у побутовій зоні	Подив, сміх	Негативна
Дівчинка у рухливій грі	Прийняття	Позитивна
Хлопчик проявляє емоції	Засудження	Негативна
Дівчинка обирає професію будівельника	Зацікавлення	Позитивна

Аналіз результатів показує, що негативні реакції дітей найчастіше виникали у ситуаціях, пов'язаних із порушенням традиційних чоловічих

ролей. Це свідчить про більш жорсткі соціальні очікування щодо поведінки хлопчиків.

Рис. 2.2. Реакції дітей на нестереотипну поведінку

Результати спостереження дозволяють зробити висновок про те, що гендерні стереотипи впливають не лише на вибір діяльності чи соціальних ролей, але й на внутрішній психологічний розвиток дитини. Засвоєні соціальні установки поступово стають частиною самооцінки дошкільника та визначають його уявлення про «правильну» поведінку представників певної статі.

Разом із тим у процесі спостереження були зафіксовані й прояви гнучкої, нестереотипної поведінки. Наприклад, одна з дівчаток активно долучилася до рухливої гри хлопчиків та брала активну участь у спільній діяльності. Подібні випадки свідчать про те, що гендерні установки дошкільників не є повністю стабільними та можуть змінюватися залежно від умов соціального середовища.

Особливе значення для дослідження мали результати, отримані після проведення корекційно-розвивальних занять. Під час одного із занять хлопчик

обрав «турботливість» як бажану особистісну якість після обговорення важливості різних рис характеру для будь-якої людини. Це свідчить про поступове розширення уявлень дітей про допустимі моделі поведінки незалежно від статі.

Ще одним прикладом позитивної динаміки стала ситуація, коли хлопчик самостійно зайшов до побутової зони та почав «готувати обід». Якщо на початку дослідження діти уникали діяльності, яка вважалася «нехарактерною» для їхньої статі, то після проведення корекційної роботи частина дошкільників стала більш відкритою до нових ролей і видів діяльності.

Таблиця 2.4

Позитивна динаміка після корекційних занять

Прояв змін	Приклад
Розширення уявлень про професії	Дівчинка хоче бути будівельником
Формування емоційної відкритості	Хлопчик обирає «турботливість»
Подолання рольових обмежень	Хлопчик готує «обід»
Спільна діяльність дітей	Дівчатка беруть участь у рухливих іграх

Результати підтверджують, що спеціально організована педагогічна робота сприяє формуванню більш гнучких уявлень про соціальні ролі та зменшенню впливу гендерних стереотипів на поведінку дошкільників.

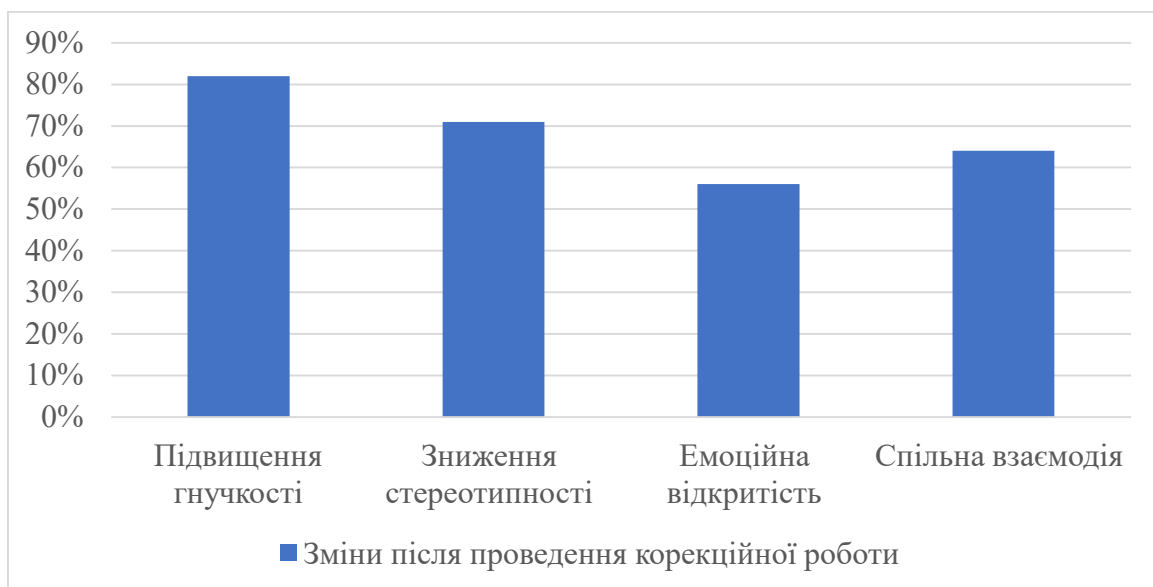

Рис 2.3. Зміни після проведення корекційної роботи

Позитивні зміни спостерігалися також у професійних уявленнях дітей. Під час підсумкової бесіди одна з дівчаток зазначила: «Я хочу бути будівником — мені цікаво будувати будинки». Це свідчить про зниження рівня стереотипності мислення та формування більш гнучких уявлень про професійні можливості представників різної статі.

Аналіз результатів спостереження дозволяє зробити висновок про те, що у більшості зафіксованих ситуацій поведінка дітей відображала засвоєні гендерні стереотипи. Найчастіше вони проявлялися у виборі іграшок, сюжетно-рольових ігор, розподілі сімейних ролей та особливостях емоційного реагування. Водночас результати дослідження підтвердили, що гендерні установки дошкільників залишаються достатньо пластичними та можуть коригуватися за допомогою спеціально організованої педагогічної роботи.

Отримані результати мають важливе значення для практичної діяльності педагогів і психологів закладів дошкільної освіти. Вони свідчать про необхідність створення такого освітнього середовища, у якому діти матимуть можливість вільно проявляти власні інтереси, здібності та емоції без жорсткого обмеження традиційними гендерними установками. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню толерантного ставлення до індивідуальних особливостей кожної дитини та розвитку у дошкільників уявлень про рівність можливостей незалежно від статі.

Другий блок аналізу присвячений результатам проведення корекційно-розвивального заняття «Професії майбутнього без обмежень», спрямованого на розширення уявлень дітей про професії та подолання гендерних стереотипів щодо чоловічих і жіночих видів діяльності. Проведення такого заняття було зумовлене результатами попередніх спостережень і бесід, під час яких було встановлено, що більшість дошкільників уже мають чіткі уявлення про поділ професій на «жіночі» та «чоловічі».

Метою заняття стало формування у дітей розуміння того, що будь-яка людина може обирати професію відповідно до власних інтересів, здібностей та бажань незалежно від статі. Особлива увага приділялася розвитку

критичного ставлення до стереотипних уявлень та формуванню поваги до представників різних професій. Заняття проводилося у старшій групі дітей віком 5–6 років та тривало 25 хвилин.

У процесі роботи використовувалися картки із зображеннями людей різних професій: жінка-пілот, чоловік-кулінар, жінка-будівельник, чоловік-вихователь, жінка-програміст та чоловік-медик. Використання наочності дозволило створити умови для активного обговорення та стимулювало дітей до висловлення власної думки щодо професійних ролей представників різної статі.

На початку заняття психолог запропонував дітям відповісти на запитання: «Ким ви хочете стати, коли виростете?». Більшість дітей називали професії відповідно до традиційних гендерних уявлень. Дівчатка частіше обирали професії, пов'язані з турботою та спілкуванням, а хлопчики — діяльність, яка асоціюється із силою, технікою та активністю. Це підтвердило результати попередніх етапів дослідження щодо наявності стереотипних професійних установок у дошкільників.

Таблиця 2.5

Початкові професійні уподобання дітей

Професії дівчаток	Кількість дітей	Професії хлопчиків	Кількість дітей
Вихователька	3	Поліцейський	2
Медсестра	2	Водій	2
Лікар	1	Футболіст	2
Перукар	1	Будівельник	1

Отримані результати свідчать про те, що професійні уявлення дітей значною мірою формуються під впливом соціальних стереотипів. Дошкільники вже у ранньому віці пов'язують певні професії з конкретною статтю та нерідко обмежують власний вибір через засвоєні соціальні установки.

Основна частина заняття передбачала демонстрацію карток із зображенням людей різних професій. Після показу кожної картки дітям ставилися запитання: «Хто це?», «Що він або вона робить?», «Чи може таку роботу виконувати і хлопчик, і дівчинка?». Психолог уважно вислуховував відповіді дітей, не оцінюючи їх, але заохочуючи дошкільників аргументувати власну думку.

Під час обговорення картки із жінкою-пілотом частина дітей спочатку висловлювала сумніви щодо можливості жінки працювати у такій професії. Деякі дошкільники зазначали, що «пілотами бувають чоловіки», однак після додаткових запитань почали погоджуватися з тим, що жінка також може керувати літаком, якщо вона добре навчається та має відповідні здібності.

Подібна ситуація спостерігалася і під час демонстрації картки із чоловіком-вихователем. Спочатку частина дітей називала таку професію «дивною» для чоловіка, проте у процесі обговорення дошкільники почали висловлювати думку про те, що чоловік також може любити дітей та працювати вихователем.

Таблиця 2.6

Ставлення дітей до нестереотипних професій під час заняття

Професія	Початкова негативна реакція	Позитивне сприйняття після обговорення
Жінка-пілот	5 дітей	11 дітей
Чоловік-виховател	6 дітей	10 дітей
Жінка-будівельник	4 дітей	12 дітей
Чоловік-кулінар	3 дітей	13 дітей

Отримані результати свідчать про ефективність бесіди та важливість правильно організованого педагогічного обговорення. Навіть коротке пояснення та демонстрація прикладів допомагали дітям переглядати власні уявлення про професії та ставитися до них більш гнучко.

Особливу роль у занятті відіграв етап обговорення, під час якого психолог ставив дітям запитання: «Звідки ми знаємо, які професії для хлопців,

а які — для дівчат?», «Хто нам це говорить?», «Чи може людина обирати професію за власними інтересами?». Подібні запитання стимулювали дітей до роздумів та дозволяли м'яко поставити під сумнів стереотипні твердження без прямого заперечення.

У процесі обговорення частина дітей почала самостійно наводити приклади жінок і чоловіків, які працюють у нетипових для статі професіях. Це свідчить про поступове формування більш гнучкого сприйняття професійної діяльності та розуміння того, що здібності людини не залежать від її статі.

Наприкінці заняття проводилася вправа «Моя мрія». Кожна дитина отримувала наліпку-зірочку та прикріплювала її до картки з професією, яка їй найбільше сподобалася. Діти коротко пояснювали свій вибір. Важливо, що після проведеного обговорення частина дошкільників почала обирати професії, які раніше вважали «нехарактерними» для своєї статі.

Таблиця 2.7

Зміни професійних уподобань після заняття

Професія	Кількість дітей після заняття
Жінка-будівельник	3
Чоловік-кулінар	4
Жінка-пілот	2
Чоловік-вихователь	3

Результати вправи свідчать про позитивну динаміку у формуванні гендерних уявлень дошкільників. Діти почали менш категорично ставитися до поділу професій на чоловічі та жіночі та частіше орієнтувалися на власні інтереси.

Підсумкове обговорення показало, що більшість дітей зрозуміли головну ідею заняття: будь-яка людина може займатися тією діяльністю, яка їй подобається та до якої вона має здібності. Дошкільники стали рідше використовувати категоричні висловлювання про «жіночі» та «чоловічі» професії та демонстрували більшу відкритість до нових соціальних ролей.

Таким чином, результати корекційно-розвивального заняття підтвердили, що гендерні установки дітей дошкільного віку є достатньо пластичними та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної роботи. Використання ігрових методів, обговорення та позитивних прикладів сприяє формуванню більш гнучких уявлень про професії та допомагає зменшити вплив соціальних стереотипів на розвиток особистості дитини.

Одним із важливих етапів емпіричного дослідження стало проведення ігрової бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, спрямованої на виявлення особливостей уявлень дошкільників про сімейні ролі та гендерну приналежність професій. Використання саме ігрової форми роботи було зумовлене віковими особливостями дітей, оскільки у дошкільному віці гра виступає найбільш природною формою взаємодії та спілкування. Завдяки невимушеній атмосфері бесіди діти мали можливість вільно висловлювати власні думки, не відчуючи страху помилки чи оцінювання з боку дорослого.

Метою бесіди було визначення рівня сформованості уявлень дітей про розподіл сімейних ролей та дослідження стереотипних уявлень щодо чоловічих і жіночих професій. У дослідженні брали участь 14 дітей старшої групи, серед яких 7 хлопчиків та 7 дівчаток. Під час роботи використовувалися спеціальні картки із зображеннями представників різних професій та сімейних ситуацій.

Під час першого запитання дітям пропонувалося розповісти, що робить мама вдома. Більшість відповідей були пов'язані з домашнім господарством та доглядом за членами родини. Дошкільники зазначали, що мама «готує їжу», «прибирає», «доглядає за дітьми», «миє посуд» та «купує продукти». Важливо, що жодна дитина не назвала заробіток грошей основною функцією матері. Це свідчить про засвоєння дошкільниками традиційної моделі сімейних ролей, відповідно до якої жінка асоціюється передусім із домашньою діяльністю та турботою про сім'ю.

Таблиця 2.8

Уявлення дітей про обов'язки мами

Варіант відповіді	Кількість відповідей
Готує їжу	12
Прибирає	10
Доглядає дітей	11
Мие посуд	8
Купує продукти	6
Заробляє гроші	0

Отримані результати свідчать про те, що у свідомості дітей дошкільного віку образ матері тісно пов'язаний із домашнім господарством і виконанням турботливих функцій. Такі уявлення формуються під впливом сімейного виховання, спостереження за поведінкою дорослих та соціальних стереотипів, які існують у суспільстві.

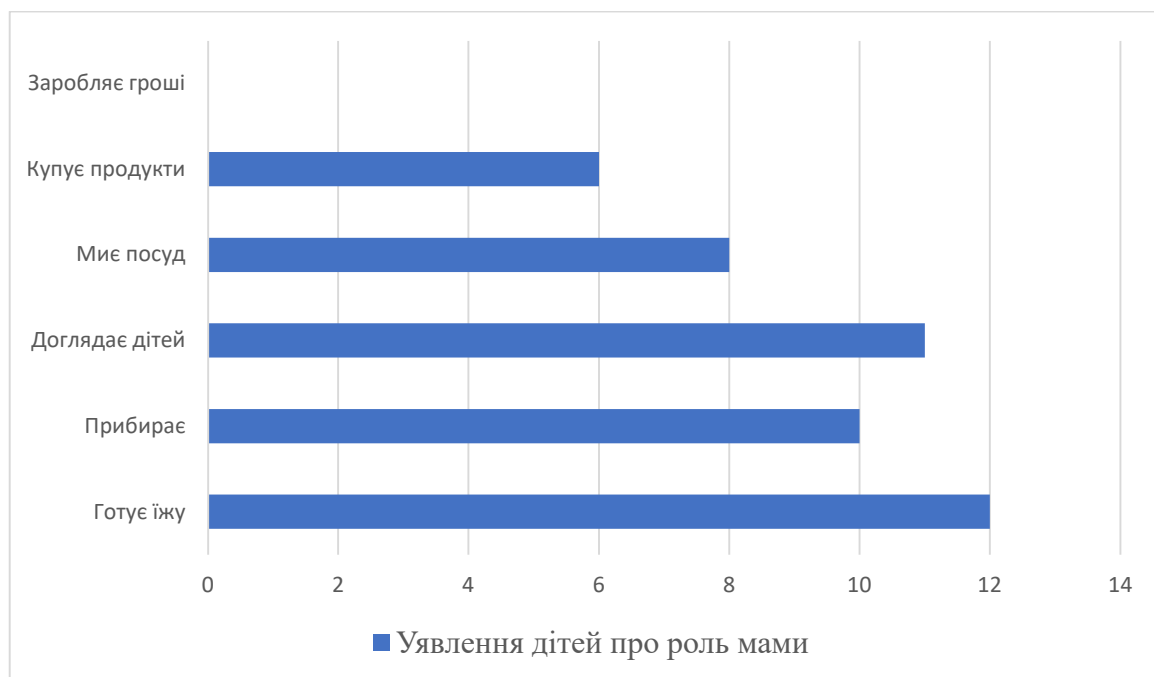

Рис. 2.4. Уявлення дітей про роль мами

Наступне запитання стосувалося ролі батька у сім'ї. Більшість дітей зазначали, що тато «ходить на роботу», «заробляє гроші», «лагодить речі» або «грає у футбол». Лише двоє дітей згадали, що батько може іноді готувати їжу.

Подібні відповіді свідчать про закріплення у свідомості дошкільників традиційного образу чоловіка як основного годувальника та захисника родини.

Таблиця 2.9

Уявлення дітей про обов'язки тата

Варіант відповіді	Кількість відповідей
Заробляє гроші	13
Ходить на роботу	11
Лагодить речі	8
Грає у футбол	5
Готує їжу	2

Результати бесіди показують, що дошкільники чітко розподіляють сімейні ролі між чоловіками та жінками. Уявлення дітей повністю відповідають традиційній моделі сімейної взаємодії, у якій чоловік асоціюється з матеріальним забезпеченням, а жінка — із домашніми обов'язками та турботою про дітей.

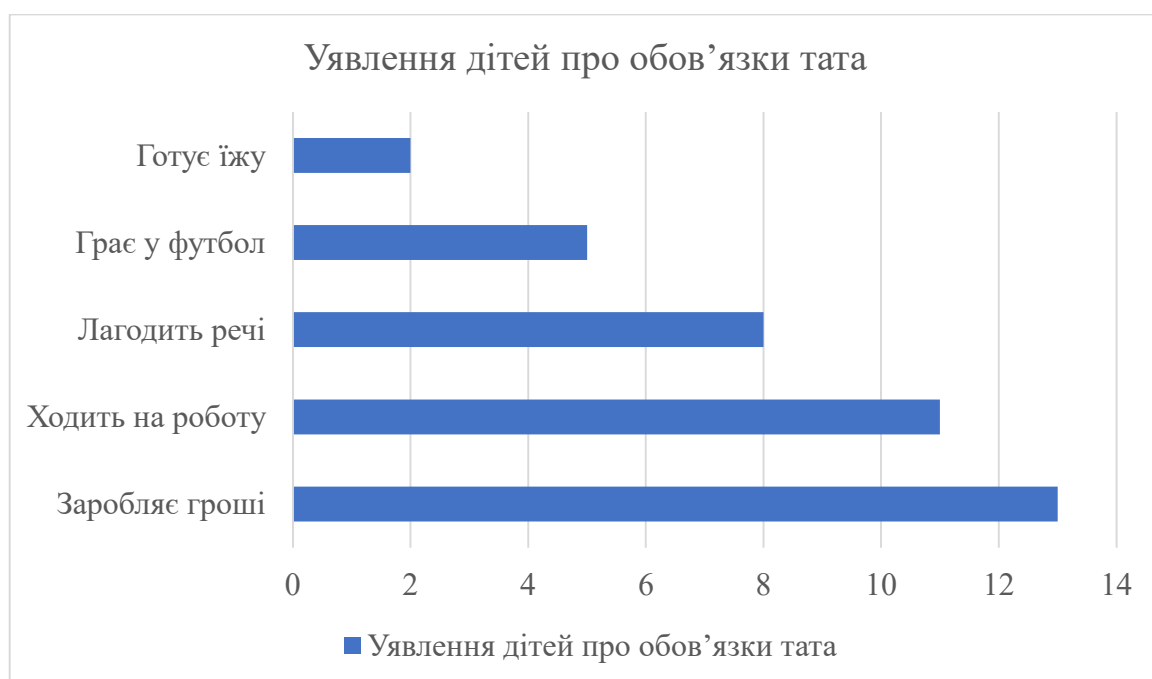

Рис. 2.5. Уявлення дітей про роль тата

Окрему увагу під час бесіди було приділено уявленням дітей про професії. Для цього дошкільникам демонструвалися картки із зображенням жінки-пілота та чоловіка-вихователя. Аналіз відповідей показав, що значна частина дітей усе ще сприймає деякі професії як типово чоловічі або жіночі.

Під час демонстрації картки із жінкою-пілотом п'ятеро дітей зазначили, що «пілоти — то для чоловіків». Водночас четверо дітей відповіли, що жінка може бути пілотом, «якщо дуже хоче», а ще п'ятеро без вагань погодилися з тим, що така професія доступна і жінкам. Це свідчить про поступове формування більш гнучких уявлень щодо професійної діяльності представників різної статі.

Таблиця 2.10

Уявлення дітей про професію жінки-пілота

Варіант відповіді	Кількість дітей
«Пілоти — для чоловіків»	5
«Може, якщо хоче»	4
«Так, звичайно»	5

Отримані результати свідчать про поєднання традиційних та більш сучасних гендерних уявлень у свідомості дошкільників. Частина дітей уже демонструє готовність сприймати професії без жорсткого поділу за статтю.

Подібна ситуація спостерігалася й під час обговорення професії чоловіка-вихователя. Шестеро дітей зазначили, що «вихователями бувають тільки жінки», однак вісім дошкільників погодилися з тим, що чоловік також може працювати вихователем. Це свідчить про те, що у дітей поступово формується більш гнучке ставлення до професійних ролей, хоча традиційні установки продовжують зберігати значний вплив.

Наприкінці бесіди дітям було запропоновано розповісти, ким вони хочуть стати у майбутньому. Відповіді дівчаток переважно стосувалися професій, пов'язаних із турботою та спілкуванням: вихователька, медсестра,

лікар, перукар. Хлопчики частіше обирали професії, які асоціюються із силою, активністю та технікою: футболіст, водій, поліцейський, будівельник.

Таблиця 2.11

Професійні уподобання дітей

Дівчатка	Кількість	Хлопчики	Кількість
Вихователька	3	Футболіст	3
Медсестра	2	Водій	2
Лікар	1	Поліцейський	1
Перукар	1	Будівельник	1

Результати бесіди демонструють чітко виражену гендерну сегрегацію професійних уподобань. Дівчатка орієнтуються переважно на професії, пов'язані з доглядом і комунікацією, тоді як хлопчики — на технічні та силові види діяльності.

Таким чином, результати ігрової бесіди підтвердили наявність у дітей старшого дошкільного віку чітких стереотипних уявлень про розподіл сімейних ролей і професій. Найбільш вираженими виявилися установки щодо домашніх обов'язків та професійної діяльності чоловіків і жінок. Водночас частина дітей демонструвала більш гнучкі погляди, що свідчить про можливість корекції гендерних установок за допомогою спеціально організованої педагогічної роботи.

2.3. Дослідження взаємозв'язку соціальних стереотипів та особливостей гендерної ідентичності

Центральним завданням цього підрозділу є дослідження взаємозв'язку між соціальними стереотипами та особливостями формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Особлива увага приділялася виявленню того, яким чином гендерні установки, засвоєні дитиною у процесі соціалізації,

впливають на вибір моделей поведінки, професійні уявлення, рольову взаємодію та ставлення до представників різної статі.

У процесі емпіричного дослідження було встановлено, що більшість дітей старшого дошкільного віку вже мають сформовані уявлення про «жіночі» та «чоловічі» ролі. Ці уявлення проявлялися у виборі іграшок, особливостях сюжетно-рольової гри, ставленні до професійної діяльності та оцінці поведінки однолітків. Водночас рівень вираженості стереотипних уявлень у різних дітей був неоднаковим, що дозволило простежити взаємозв'язок між ступенем засвоєння гендерних стереотипів та особливостями гендерної ідентичності дошкільників.

Першим етапом аналізу стало вивчення проявів гендерних стереотипів у різних видах діяльності дітей. Для цього використовувалися результати спостереження, бесід та ігрових вправ. Аналіз показав, що найчастіше гендерні стереотипи проявлялися у виборі сюжетно-рольових ігор та професійних уподобаннях дітей.

Таблиця 2.6

Прояви гендерних стереотипів у діяльності дітей дошкільного віку

Сфера прояву	Приклади висловлювань дітей	Частота прояву (%)
Вибір іграшок	«Машинки — для хлопців»	71
Сюжетно-рольова гра	«Мама готує, тато працює»	78
Професійні уявлення	«Пілотом може бути тільки чоловік»	64
Емоційна поведінка	«Хлопчики не плачуть»	69

Отримані результати свідчать про те, що гендерні стереотипи є достатньо поширеними серед дітей старшого дошкільного віку. Найбільш вираженими вони виявилися у сфері сімейних ролей та сюжетно-рольової гри. Це пояснюється тим, що саме сім'я є першим соціальним середовищем дитини, у якому вона засвоює базові уявлення про поведінку чоловіків і жінок.

Особливо важливим є те, що діти не лише повторювали стереотипні висловлювання дорослих, але й активно відтворювали їх у власній поведінці.

Наприклад, під час гри хлопчики частіше обирали ролі водіїв, поліцейських або будівельників, тоді як дівчатка — ролі матерів, виховательок чи продавчинь. Подібна поведінка свідчить про поступове включення гендерних норм у структуру особистісної ідентичності дитини.

Рис. 2.6. Частота проявів гендерних стереотипів у різних сферах діяльності

Аналіз результатів показав, що хлопчики демонстрували дещо вищий рівень стереотипності поведінки порівняно з дівчатками. Вони частіше уникали діяльності, яку вважали «дівчачою», та більш категорично реагували на нестереотипну поведінку однолітків. Дівчатка, навпаки, виявляли більшу гнучкість у виборі ігор та професійних ролей.

Під час бесід із дітьми було встановлено, що більшість дошкільників уже мають чітко сформовані уявлення про розподіл сімейних обов'язків між чоловіком і жінкою. Діти зазначали, що мама «прибирає», «готує їжу» та «доглядає дітей», тоді як тато «ходить на роботу», «заробляє гроші» та «ремонтуює машину». Подібні відповіді свідчать про раннє засвоєння традиційних моделей сімейних ролей.

Таблиця 2.7

Уявлення дітей про сімейні ролі чоловіка та жінки

Сімейний обов'язок	Жінка (%)	Чоловік (%)
Приготування їжі	86	14
Догляд за дитиною	82	18
Заробіток грошей	24	76
Ремонт техніки	11	89

Отримані дані свідчать про домінування традиційних гендерних уявлень у свідомості дошкільників. Водночас під час додаткових запитань деякі діти погоджувалися з тим, що чоловік також може готувати їжу або доглядати дитину, а жінка — працювати чи керувати автомобілем. Це дозволяє зробити висновок про те, що гендерні установки дошкільників ще залишаються достатньо гнучкими та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної роботи.

Особливий інтерес у межах дослідження викликав аналіз професійних уподобань дітей. Більшість хлопчиків обирали професії, пов'язані із силою, технікою та ризиком, тоді як дівчатка віддавали перевагу професіям, пов'язаним із турботою та спілкуванням.

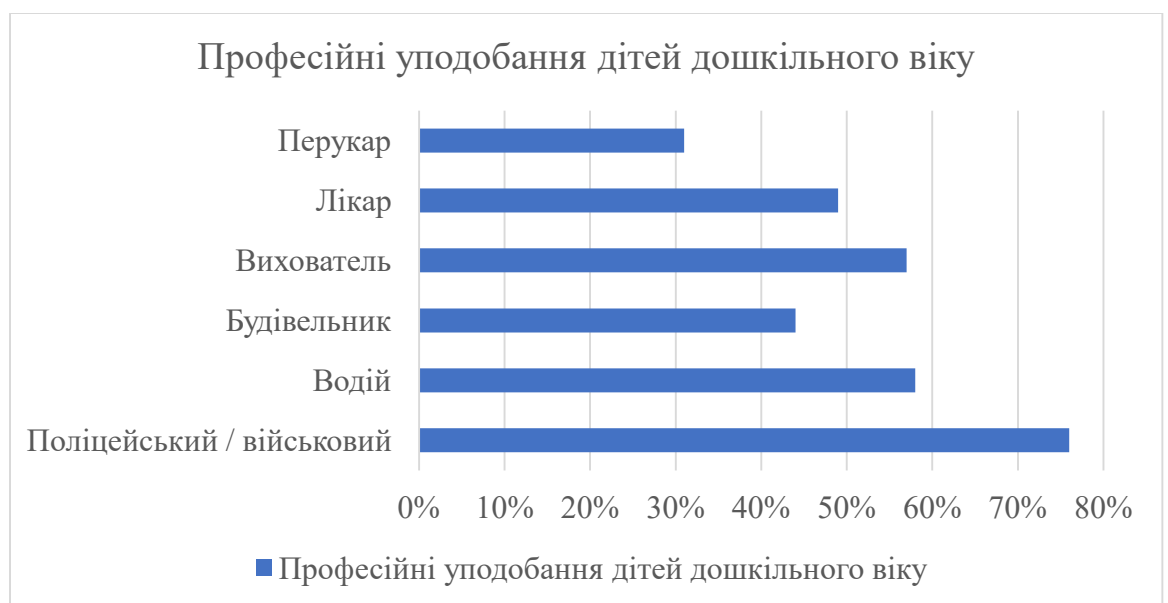

Рис. 2.7. Професійні уподобання дітей дошкільного віку

Водночас після проведення корекційно-розвивальних занять частина дітей почала демонструвати більш гнучкі погляди щодо професійної діяльності представників різної статі. Дошкільники погоджувалися з тим, що жінка може бути пілотом або будівельником, а чоловік — вихователем чи кухарем.

Наступним етапом аналізу стало дослідження взаємозв'язку між рівнем стереотипності та особливостями емоційної поведінки дітей. Під час спостереження було встановлено, що хлопчики значно частіше приховували власні емоції та уникали прояву сліз або страху. Деякі діти прямо зазначали, що «хлопчики не повинні плакати». Подібні висловлювання свідчать про засвоєння стереотипних норм мужності, які передбачають стриманість та емоційну жорсткість.

Таблиця 2.8

Прояви гендерних стереотипів в емоційній сфері

Прояв поведінки	Хлопчики (%)	Дівчатка (%)
Приховування емоцій	74	28
Відкрите вираження почуттів	26	72
Страх осуду за поведінку	68	39

Результати дослідження підтверджують, що соціальні стереотипи впливають не лише на рольову поведінку дітей, але й на формування їхньої емоційної сфери. Дошкільники поступово засвоюють соціальні очікування щодо того, як повинні поводитися хлопчики та дівчатка, і намагаються відповідати цим нормам.

Важливим результатом дослідження стало виявлення взаємозв'язку між рівнем стереотипності та гнучкістю гендерної ідентичності дітей. Дошкільники з більш вираженими стереотипними установами демонстрували нижчу готовність приймати нестереотипну поведінку однолітків та частіше негативно реагували на порушення традиційних гендерних норм.

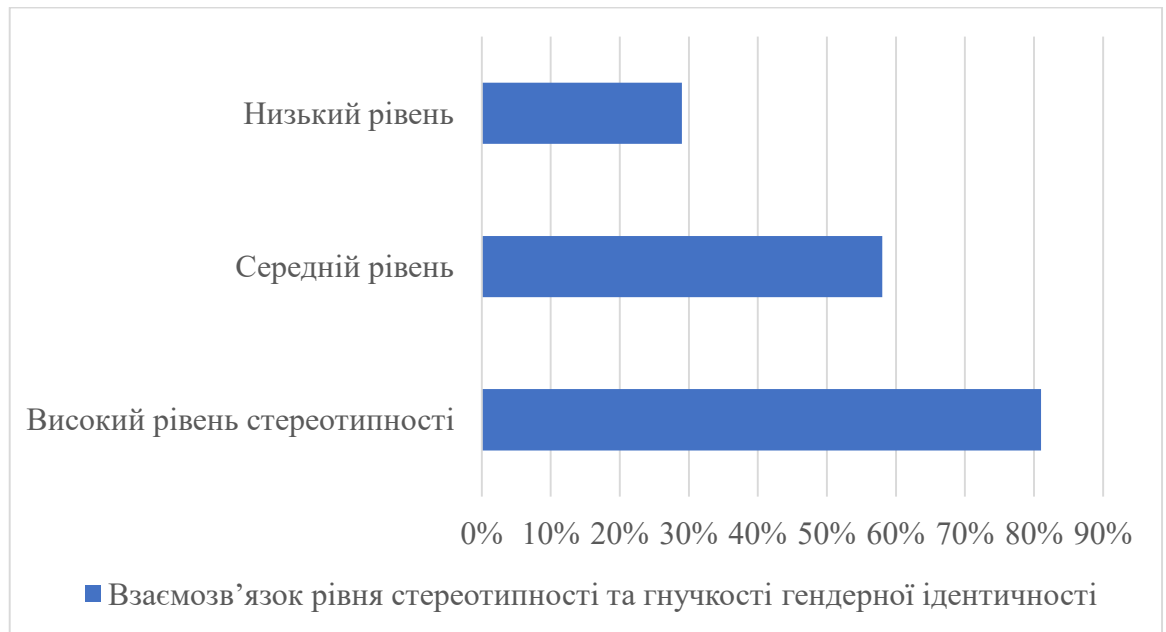

Рис. 2.8. Взаємозв'язок рівня стереотипності та гнучкості гендерної ідентичності

Діти з більш гнучкими уявленнями про соціальні ролі, навпаки, легше сприймали нестереотипні професії, не обмежували вибір іграшок за статевою ознакою та демонстрували вищий рівень толерантності до поведінки однолітків.

Під час проведення корекційно-розвивального заняття «Професії майбутнього без обмежень» було зафіксовано позитивні зміни у ставленні дітей до представників різної статі. Дошкільники почали рідше використовувати висловлювання на кшталт «це для хлопців» або «це для дівчат» та частіше погоджувалися з тим, що будь-яка людина може обирати діяльність відповідно до власних інтересів.

Таблиця 2.9

Зміни у ставленні дітей до гендерних ролей після корекційної роботи

Висловлювання	До занять (%)	Після занять (%)
«Це тільки для хлопців»	67	24
«Це тільки для дівчат»	61	19
«Усі можуть робити все»	18	73

Отримані результати підтверджують ефективність використання корекційно-розвивальних методів у роботі з дошкільниками. Ігрові вправи, бесіди та позитивні приклади сприяють формуванню більш гнучких уявлень про соціальні ролі та допомагають зменшити вплив гендерних стереотипів на розвиток особистості дитини.

Таким чином, результати дослідження підтвердили наявність тісного взаємозв'язку між соціальними стереотипами та особливостями формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Соціальні стереотипи впливають на вибір моделей поведінки, професійні уявлення, емоційну сферу та систему соціальних ролей дошкільників. Водночас проведена корекційно-розвивальна робота засвідчила, що гендерні установки дітей залишаються достатньо пластичними та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної діяльності

2.4. Методичні рекомендації щодо профілактики негативного впливу гендерних стереотипів

Розроблення методичних рекомендацій щодо профілактики негативного впливу гендерних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку є важливим завершальним етапом емпіричного дослідження. Отримані результати переконливо засвідчили, що соціальні стереотипи суттєво впливають на вибір моделей поведінки дітей, формування професійних уподобань, емоційне самовираження та особливості рольової взаємодії між хлопчиками і дівчатками. Встановлено, що дошкільники вже у ранньому віці засвоюють соціальні очікування щодо «жіночої» та «чоловічої» поведінки, а також починають оцінювати власні вчинки відповідно до цих норм.

Результати дослідження показали, що найбільш поширеними серед дошкільників є стереотипи щодо сімейних ролей, професійної діяльності та

емоційної поведінки. Хлопчики частіше уникали діяльності, яку вважали «дівчачою», а дівчатка нерідко обмежували власний вибір через уявлення про «жіночі» види діяльності. Саме тому профілактична робота повинна бути спрямована не на заперечення гендерної ідентичності як такої, а на формування у дітей більш гнучких уявлень про соціальні ролі та розвиток поваги до індивідуальних особливостей кожної людини.

Профілактика негативного впливу гендерних стереотипів повинна здійснюватися комплексно та охоплювати дітей, педагогів і батьків. Лише системна взаємодія всіх учасників освітнього процесу дозволяє створити сприятливе середовище для гармонійного розвитку особистості дошкільника.

Рекомендація 1. Створення гендерно-чутливого освітнього середовища

Одним із найважливіших напрямів профілактичної роботи є створення у закладі дошкільної освіти гендерно-чутливого освітнього середовища. Саме середовище значною мірою визначає характер соціалізації дитини та впливає на формування її уявлень про себе й інших людей.

У процесі дослідження було встановлено, що дошкільники часто орієнтуються на приховані сигнали середовища: оформлення ігрових куточків, добір іграшок, поведінку педагогів, зміст дитячої літератури та особливості взаємодії між дорослими. Наприклад, якщо у групі побутові ігри орієнтовані лише на дівчаток, а технічні конструктори — лише на хлопчиків, це підсилює закріплення стереотипних уявлень.

Тому важливо забезпечити рівний доступ усіх дітей до різних видів діяльності незалежно від статі. У групах доцільно використовувати різноманітні іграшки, що сприяють розвитку як емоційної сфери, так і технічного мислення, творчості та комунікативних навичок.

Педагогам рекомендується уникати висловлювань на кшталт «це для хлопчиків» або «дівчатка так не роблять», оскільки навіть подібні побутові фрази закріплюють у свідомості дітей стереотипні моделі поведінки. Натомість слід підкреслювати індивідуальні здібності, інтереси та старання кожної дитини.

Рекомендація 2. Використання гендерно-нейтральних ігор та вправ

Результати емпіричного дослідження підтвердили ефективність використання гендерно-нейтральних ігор та вправ у роботі з дошкільниками. Саме ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці, тому через гру дитина найкраще засвоює нові моделі поведінки та соціальної взаємодії.

Під час проведення корекційно-розвивальних занять позитивний вплив мали вправи, спрямовані на розширення уявлень дітей про професії, сімейні ролі та особистісні якості. Наприклад, у грі «Я можу все» діти вчилися усвідомлювати, що будь-яка діяльність може бути цікавою як хлопчикам, так і дівчаткам.

Особливо важливими є вправи, які сприяють розвитку емоційної сфери дітей. У процесі дослідження було встановлено, що хлопчики частіше приховують власні емоції через страх осуду та прагнення відповідати стереотипному образу «сильного хлопця». Тому педагогам рекомендується створювати умови для вільного вираження почуттів усіма дітьми незалежно від статі.

Ефективними є ігри на розвиток емпатії, взаємодопомоги та емоційного самовираження. Такі вправи допомагають дітям краще розуміти власні переживання та формують толерантне ставлення до емоцій інших людей.

Рекомендація 3. Формування у дітей гнучких уявлень про професії

Важливим напрямом профілактичної роботи є розширення професійних уявлень дошкільників. Результати дослідження показали, що більшість дітей уже у старшому дошкільному віці поділяють професії на «жіночі» та «чоловічі». Дівчатка частіше обирали професії, пов'язані з турботою та спілкуванням, тоді як хлопчики — діяльність, що асоціюється із силою, технікою та ризиком.

Для подолання подібних стереотипів доцільно використовувати бесіди, сюжетні ігри та ілюстративний матеріал, який демонструє різноманітність професійної діяльності чоловіків і жінок. Позитивний результат дає

використання прикладів жінок-пілотів, чоловіків-вихователів, жінок-науковців та інших представників нестереотипних професій.

Важливо, щоб дитина поступово усвідомлювала: професія залежить не від статі людини, а від її здібностей, інтересів та бажання працювати у певній сфері. Саме такий підхід сприяє розвитку впевненості у власних можливостях та знижує рівень стереотипності мислення.

Рекомендація 4. Робота з батьками щодо подолання гендерних стереотипів

Ефективність профілактичної роботи значною мірою залежить від взаємодії педагогів із батьками. Саме сім'я є першим соціальним середовищем дитини, у якому формуються базові уявлення про чоловічі та жіночі ролі.

У процесі дослідження було встановлено, що багато дітей відтворюють саме ті моделі поведінки, які спостерігають удома. Якщо у сім'ї існує чіткий поділ обов'язків за статевою ознакою, дошкільники починають сприймати його як єдино правильний.

Тому важливим напрямом профілактичної роботи є проведення консультацій, бесід та інформаційних зустрічей із батьками. Під час таких заходів доцільно обговорювати особливості формування гендерної ідентичності дитини, роль сімейного виховання у розвитку особистості та негативні наслідки жорстких гендерних стереотипів.

Батькам рекомендується підтримувати інтереси дітей незалежно від статі та не обмежувати вибір іграшок, видів діяльності чи емоційного самовираження. Важливо, щоб дитина почувалася прийнятою та мала можливість вільно проявляти власну індивідуальність.

Рекомендація 5. Підвищення гендерної компетентності педагогів

Результати дослідження показали, що педагоги також можуть несвідомо відтворювати гендерні стереотипи у процесі взаємодії з дітьми. Це проявляється у різних вимогах до поведінки хлопчиків і дівчаток, диференційованій похвалі та очікуваннях щодо успішності дітей у певних видах діяльності.

Саме тому важливим напрямом профілактичної роботи є підвищення гендерної компетентності педагогічних працівників. Доцільно проводити семінари, тренінги та методичні консультації, присвячені питанням гендерної соціалізації та розвитку гендерно-чутливого підходу у роботі з дошкільниками.

Педагогам необхідно усвідомлювати власні стереотипні установки та вчитися будувати взаємодію з дітьми на засадах рівності, поваги та підтримки індивідуальних особливостей кожної дитини.

Рекомендація 6. Використання казок та художньої літератури для подолання стереотипів

Ефективним засобом профілактики негативного впливу гендерних стереотипів є використання дитячої художньої літератури та казок. Саме через літературні образи дошкільники активно засвоюють соціальні норми та моделі поведінки.

Педагогам рекомендується добирати твори, у яких персонажі демонструють різноманітні моделі поведінки незалежно від статі. Важливо, щоб діти бачили приклади сміливих дівчаток, турботливих хлопчиків, жінок-лідерок та чоловіків, здатних відкрито проявляти емоції.

Після читання казок доцільно проводити обговорення поведінки персонажів, аналізувати їхні вчинки та звертати увагу дітей на важливість взаємоповаги й підтримки.

Рекомендація 7. Організація системної корекційно-розвивальної роботи

Проведене дослідження підтвердило ефективність корекційно-розвивальних занять у роботі з дошкільниками. Навіть короткотривала робота сприяла формуванню більш гнучких уявлень про професії, сімейні ролі та особистісні якості.

Саме тому профілактика негативного впливу гендерних стереотипів повинна мати системний характер. Доцільно включати гендерну тематику до програм психологічного супроводу дітей дошкільного віку та регулярно

проводити заняття, спрямовані на розвиток толерантності, емоційної відкритості та поваги до індивідуальних особливостей кожної людини.

Комплексна профілактична робота дозволяє не лише знизити рівень стереотипності мислення дітей, але й створити умови для гармонійного розвитку особистості дошкільника.

Таким чином, запропоновані методичні рекомендації спрямовані на формування у дітей дошкільного віку більш гнучких та толерантних уявлень про соціальні ролі чоловіків і жінок. Їх реалізація сприятиме розвитку позитивної гендерної ідентичності, підвищенню рівня емоційного благополуччя дітей та створенню сприятливого освітнього середовища, вільного від жорстких гендерних стереотипів.

У другому розділі дипломної роботи було представлено результати емпіричного дослідження впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати особливості засвоєння дошкільниками гендерних норм, виявити основні прояви стереотипних уявлень у поведінці дітей та визначити ефективність корекційно-розвивальної роботи щодо профілактики негативного впливу гендерних стереотипів.

У процесі дослідження було встановлено, що дошкільний вік є надзвичайно важливим етапом формування гендерної ідентичності. Саме у цей період дитина активно засвоює соціальні ролі, моделі поведінки та норми взаємодії між чоловіками й жінками. Під впливом сім'ї, педагогів, однолітків і соціального середовища дошкільники поступово формують уявлення про те, якими мають бути хлопчики та дівчатка, які види діяльності є «жіночими» або «чоловічими», а також які особистісні якості вважаються соціально схвалюваними для представників різної статі.

Організація емпіричного дослідження передбачала використання комплексу взаємодоповнювальних методів: спостереження, ігрової бесіди, аналізу продуктів діяльності дітей та корекційно-розвивальних вправ. Комплексний підхід дозволив всебічно дослідити особливості гендерної

соціалізації дошкільників та простежити механізми формування гендерних стереотипів у реальних умовах функціонування дитячого колективу.

Результати спостереження за ігровою діяльністю дітей підтвердили, що більшість дошкільників уже мають сформовані стереотипні уявлення про соціальні ролі чоловіків і жінок. Найчастіше гендерні стереотипи проявлялися у виборі іграшок, сюжетно-рольових іграх, професійних уподобаннях та особливостях емоційної поведінки дітей. Хлопчики переважно надавали перевагу активним і технічним видам діяльності, тоді як дівчатка частіше обирали побутові та комунікативні ролі. Подібні результати свідчать про раннє засвоєння соціальних установок щодо «типово чоловічої» та «типово жіночої» поведінки.

У процесі дослідження було встановлено, що значний вплив на формування гендерної ідентичності дітей має сім'я. Саме у сімейному середовищі дошкільники вперше спостерігають розподіл соціальних ролей між чоловіком і жінкою та починають сприймати ці моделі як нормативні. Більшість дітей зазначали, що мама «готує їжу», «прибирає» та «доглядає дітей», тоді як тато «ходить на роботу» та «заробляє гроші». Це підтверджує домінування традиційної моделі сімейних ролей у свідомості дошкільників.

Дослідження професійних уявлень дітей також засвідчило наявність чітко виражених гендерних стереотипів. Дівчатка частіше обирали професії, пов'язані з турботою, вихованням і допомогою іншим людям, тоді як хлопчики надавали перевагу професіям, що асоціюються із силою, технікою та ризиком. У процесі бесід частина дітей висловлювала переконання, що деякі професії можуть виконувати лише чоловіки або лише жінки. Подібні уявлення свідчать про значний вплив соціального середовища на формування професійних орієнтацій дошкільників.

Окрему увагу у дослідженні було приділено аналізу емоційної сфери дітей. Було встановлено, що хлопчики частіше приховують власні емоції та уникають відкритого прояву страху чи сліз через прагнення відповідати стереотипному образу «сильного хлопця». Дівчатка, навпаки, виявляли більшу

емоційну відкритість і частіше демонстрували переживання. Це підтверджує, що соціальні стереотипи впливають не лише на поведінку дітей, але й на особливості їхнього емоційного розвитку та формування самооцінки.

Результати емпіричного дослідження дозволили встановити тісний взаємозв'язок між рівнем засвоєння гендерних стереотипів та особливостями гендерної ідентичності дошкільників. Діти з більш вираженими стереотипними установками демонстрували нижчу готовність приймати нестереотипну поведінку однолітків, частіше негативно реагували на порушення традиційних гендерних норм та виявляли вищий рівень нормативного контролю власної поведінки. Водночас дошкільники з більш гнучкими уявленнями про соціальні ролі демонстрували вищий рівень толерантності, легше приймали нестереотипні професії та рідше обмежували власну діяльність відповідно до статевих норм.

Важливим результатом дослідження стало підтвердження ефективності корекційно-розвивальної роботи у профілактиці негативного впливу гендерних стереотипів. Проведення спеціально організованих занять, бесід та ігрових вправ сприяло формуванню у дітей більш гнучких уявлень про професії, особистісні якості та соціальні ролі. Після проведення корекційної роботи дошкільники почали рідше використовувати висловлювання на кшталт «це для хлопців» або «це для дівчат» та частіше погоджувалися з тим, що будь-яка людина може займатися діяльністю відповідно до власних інтересів і здібностей.

Особливо ефективними виявилися гендерно-нейтральні ігри, вправи на розвиток емоційної сфери, сюжетно-рольові ситуації та обговорення нестереотипних професій. Використання позитивних прикладів жінок і чоловіків у різних сферах діяльності сприяло розширенню професійних уявлень дітей та зниженню рівня стереотипності мислення.

На основі отриманих результатів було розроблено методичні рекомендації щодо профілактики негативного впливу гендерних стереотипів у закладах дошкільної освіти. Основними напрямками профілактичної роботи

визначено створення гендерно-чутливого освітнього середовища, використання гендерно-нейтральних ігор та вправ, формування у дітей гнучких професійних уявлень, роботу з батьками та підвищення гендерної компетентності педагогів.

Проведене дослідження підтвердило, що гендерні установки дітей дошкільного віку є достатньо пластичними та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної роботи. Саме тому важливим завданням сучасної дошкільної освіти є створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини без жорстких обмежень традиційними гендерними стереотипами.

Отже, результати емпіричного дослідження підтвердили гіпотезу про те, що соціальні стереотипи суттєво впливають на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Водночас було доведено, що цілеспрямована психолого-педагогічна робота сприяє формуванню більш гнучких і толерантних уявлень про соціальні ролі чоловіків і жінок, розвитку позитивної гендерної ідентичності та створенню сприятливих умов для особистісного розвитку дошкільників.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження було присвячене вивченню особливостей впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Теоретичний аналіз наукових джерел та результати емпіричного дослідження дозволили підтвердити висунуту гіпотезу про те, що соціальні стереотипи є одним із провідних чинників формування гендерних уявлень дошкільників та суттєво впливають на розвиток особистості дитини.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що соціальні стереотипи є складними психологічними утвореннями, які охоплюють когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти та формуються у процесі соціалізації особистості. Гендерні стереотипи закріплюють у суспільстві уявлення про «типово чоловічі» та «типово жіночі» риси, моделі поведінки, професійні ролі та соціальні функції. Їх формування відбувається під впливом сім'ї, освітнього середовища, засобів масової інформації, культурних традицій та найближчого соціального оточення. Особливу роль у процесі засвоєння гендерних норм відіграє дошкільний вік, оскільки саме у цей період дитина активно формує уявлення про власну статеву належність, починає орієнтуватися на соціальні очікування та засвоює моделі поведінки представників різної статі.

Гендерна ідентичність розглядається як складний, динамічний та соціально детермінований психологічний феномен, що включає уявлення людини про себе як представника певної статі, систему гендерних ролей, поведінкових моделей та ціннісних орієнтацій. Формування гендерної ідентичності дошкільників відбувається у процесі взаємодії з дорослими та однолітками, а також через засвоєння соціальних норм і стереотипів, які існують у суспільстві.

У межах дослідження було проведено емпіричне вивчення впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Дослідження проводилося в умовах закладу дошкільної освіти та включало спостереження за поведінкою дітей, аналіз ігрової

діяльності, бесіди, корекційно-розвивальні вправи та аналіз особливостей педагогічної взаємодії. Комплексне використання зазначених методів дозволило всебічно дослідити особливості гендерної соціалізації дошкільників та визначити основні чинники, які впливають на формування у дітей уявлень про чоловічі й жіночі ролі.

У процесі емпіричного дослідження було встановлено, що більшість дітей уже у старшому дошкільному віці мають достатньо сформовані гендерні установки та орієнтуються на традиційні уявлення про поведінку хлопчиків і дівчаток. Гендерні стереотипи проявлялися у виборі іграшок, розподілі ролей у сюжетно-рольових іграх, професійних уподобаннях, особливостях спілкування та емоційного реагування. Дівчатка частіше обирали ігри, пов'язані із сімейними ролями, турботою та спілкуванням, тоді як хлопчики надавали перевагу технічним, конструктивним і рухливим видам діяльності.

Результати дослідження показали, що дошкільники активно використовують у мовленні гендерно забарвлені висловлювання та орієнтуються на стереотипні уявлення про чоловічі й жіночі ролі. У висловлюваннях дітей часто зустрічалися фрази на кшталт «це для хлопчиків», «дівчатка так не граються» або «хлопчики не плачуть». Подібні висловлювання свідчать про раннє засвоєння соціальних стереотипів та їх поступове включення у структуру особистісної ідентичності дитини.

У ході дослідження було встановлено, що важливий вплив на формування гендерної ідентичності дошкільників має сім'я. Саме у сімейному середовищі діти вперше спостерігають розподіл соціальних ролей між чоловіками й жінками та починають сприймати ці моделі поведінки як нормативні. Більшість дітей зазначала, що мама «готує їжу», «прибирає» та «доглядає дітей», тоді як тато «заробляє гроші», «ремонтує техніку» або «ходить на роботу». Це свідчить про домінування традиційної моделі сімейних ролей у свідомості дошкільників.

Особливу увагу в дослідженні було приділено професійним уявленням дітей. Було встановлено, що більшість дошкільників уже мають сформовані

уявлення про «жіночі» та «чоловічі» професії. Дівчатка частіше обирали професії, пов'язані з турботою, вихованням і допомогою іншим людям, тоді як хлопчики надавали перевагу професіям, які асоціюються із силою, технікою та ризиком. Водночас результати корекційно-розвивальної роботи показали, що уявлення дітей про професії залишаються достатньо гнучкими та можуть змінюватися під впливом спеціально організованої педагогічної діяльності.

У процесі дослідження було також встановлено, що педагоги можуть неспівідомо підтримувати гендерні стереотипи через особливості педагогічного спілкування, різні вимоги до поведінки хлопчиків і дівчаток та диференційовані очікування щодо їхньої діяльності. Водночас результати дослідження підтвердили, що створення гендерно-чутливого освітнього середовища сприяє формуванню більш гнучких і толерантних уявлень про соціальні ролі представників різної статі.

Проведена корекційно-розвивальна робота підтвердила ефективність використання гендерно-нейтральних ігор, бесід, сюжетно-рольових вправ та обговорення нестереотипних професій у роботі з дошкільниками. Після проведення занять діти почали рідше використовувати категоричні висловлювання щодо «жіночих» і «чоловічих» ролей, демонстрували більшу готовність до спільної діяльності та позитивніше ставилися до нестереотипної поведінки однолітків.

На основі результатів дослідження були розроблені методичні рекомендації щодо профілактики негативного впливу соціальних стереотипів на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Основними напрямками профілактичної роботи визначено створення гендерно-чутливого освітнього середовища, використання гендерно-нейтрального педагогічного спілкування, організацію спільної діяльності дітей незалежно від статі, розвиток емоційної відкритості дошкільників, співпрацю з батьками та підвищення гендерної компетентності педагогів.

Отже, результати проведеного дослідження підтвердили, що соціальні стереотипи мають суттєвий вплив на формування гендерної ідентичності дітей

дошкільного віку. Водночас було доведено, що цілеспрямована психолого-педагогічна робота сприяє розвитку більш гнучких, толерантних і позитивних гендерних уявлень, створює сприятливі умови для гармонійного особистісного розвитку дошкільників та допомагає зменшити негативний вплив стереотипних соціальних установок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астапова-Вязьміна О. Семіотика гендерних стереотипів (візуальний аналіз реклами на ТБ). *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2021. Vol. 4 (2). С. 3–10.
2. Андрєєва М. О., Василенко О. М., Дмитренко К. А. Сучасні гендерні стереотипи в медіапросторі як фактор впливу на соціалізацію учнівської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1 (100). С. 14–23. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-14-23> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Бахвалова А. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *Perspectives of Science and Education*. 2019. С. 465–470.
4. Безлюдна В., Корчакова Н. Онтогенетичні аспекти гендерної стереотипізації та поляризації. *Філософія освітнього простору: психологічний вимір : колективна монографія / під ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової*. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 400 с.
5. Богдан Ж., Мовчан Я. *Гендерна психологія : навчально-методичний посібник*. Харків : Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
6. Бондаренко О. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 19 с.
7. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. № 3 (52). С. 27–35.
8. Васюк К. М. *Експериментальна психологія: теоретичні та прикладні аспекти : навчальний посібник*. Вінниця, 2020. 378 с.
9. *Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1 / Г. Г. Жуковська, К. Б. Левченко, О. О. Остапенко, О. І. Сусллова ; за заг. ред. К. Б. Левченко*. Київ, 2020. 186 с.
10. *Гендерна соціалізація студентської молоді в умовах закладу вищої освіти: інклюзивний підхід : монографія / А. І. Войтовська ; МОН України*,

Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : ЦП Компрінт, 2022. 214 с.

11. Глущенко О. Вивчення гендерних особливостей мовлення в історичному аспекті. Наукові праці. Філологія. Літературознавство. 2007. Т. 70. Вип. 57. С. 108–111.

12. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. Психологічний часопис. 2016. № 1. С. 41–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2016_1_6 (дата звернення: 01.03.2026).

13. Гребенюк О. С. Гендерна ідентичність у психології особистості. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. 152 с.

14. Іванова Т. В., Карч М. О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2021. С. 28–33.

15. Карнаух Л. П. Особливості формування гендерних стереотипів дітей старшого дошкільного віку засобами дитячої мультиплікації. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15328499> (дата звернення: 01.03.2026).

16. Кікінежді О. М. Психологічні особливості становлення гендерної ідентичності сучасних підлітків. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2021. Вип. 1. С. 75–82.

17. Коваленко А. А. Гендерні ролі в українських ЗМІ: контекст соціалізації. Мас-медіа та суспільство. 2020. № 3. С. 33–39.

18. Комарніцька Л. М., Завадська І. М. Гендерна ідентичність як психологічний феномен. Інклюзія та суспільство. 2024. С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-2-12> (дата звернення: 01.03.2026).

19. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. Психологія : збірник наукових праць. 2018. Вип. 22. С. 55–62.

20. Лазаренко Б. Дослідження використання гендерних стереотипів у рекламі. Дніпро : ФСЗМК, 2023. 23 с.

21. Лівандовська І. Дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності в підлітків у різних соціальних умовах. Психологія: реальність і перспективи : збірник наукових праць РДГУ. 2021. Вип. 16. С. 113–120.
22. Лук'янова Г. Ю. Гендерна проблематика в умовах дії правового режиму воєнного стану: аналіз ідеологічної складової державної політики та державного управління. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 384–387. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/94> (дата звернення: 01.03.2026).
23. Маковійчук Л. В. Гендерні стереотипи та їх вплив на мовну ідентичність. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. № 212. С. 180–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-26> (дата звернення: 01.03.2026).
24. Матохнюк Л., Швець В. Розуміння власної гендерної ідентичності сучасними підлітками. Psychology Travelogs. 2025. № 1. С. 16–27. DOI: <https://doi.org/10.31891/pt-2025-1-2> (дата звернення: 01.03.2026).
25. Мирошниченко А. Гендерна ідентифікація як соціально-психологічний феномен. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2011. Вип. 35 (59). С. 24–31.
26. Мітіна С. В. Особливості гендерної соціалізації підлітків із неповних сімей. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 121–126.
27. Нестеренко М. О., Мисюра В. Б. Розвиток гендерної ідентичності в умовах сімейного середовища в підлітковому віці. The 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Technology: Challenges, Prospects and Innovations" (November 1–3, 2024). Osaka : CPN Publishing Group, 2024. 671 с.
28. Нестеренко М. О., Пешенко К. Ю. Гендерна ідентичність в умовах трансформації сучасного суспільства. Харківський осінній марафон

психотехнологій : зб. пр. за матеріалами V міжрегіон. наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 165–167.

29. Олійник І. Б. Гендерна культура сучасної молоді в Україні: соціально-психологічний аспект. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 198 с.

30. Олійник Н., Імбер В., Білик Т. Гендерні особливості ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. С. 217–225.

31. Осіпова Т. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць / ред.: Ж. В. Колоїз та ін. Кривий Ріг : Центр-Принт, 2012. Вип. 7. С. 110.

32. Павлушенко Н. Гендерний підхід у початковій освіті як методологічний інструмент характеристики фактора соціалізації дітей обох статей. 2024. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/павлушенко.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).

33. Сафончик О. А. Гендерна соціалізація в контексті особистісного розвитку. *Психологічний журнал*. 2020. № 2. С. 56–62.

34. Ставицька Л. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ : КММ, 2015. 440 с.

35. Ставицька Л. Мова і стать. *Критика*. 2003. № 6. С. 29–34.

36. Ткалич М. Г., Зінченко Т. П., Касьян А. П. Гендерна ідентичність особистості: зміст, структура, гендерно-рольова диференціація. *Psychological Journal*. 2020. Vol. 6. Issue 1. С. 101–109. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.1> (дата звернення: 01.03.2026).

37. Хом'як Ю. Лексичні засоби вираження гендерних стереотипів в українській мові. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Мовознавство*. 2016. Вип. 10. С. 89–95.

38. Шевченко Н. Гендерна ідентичність та гендерна соціалізація особистості підлітків. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2019. Вип. 46. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/163319> (дата звернення: 01.03.2026).
39. Чеснова Н. В. Вплив гендерних стереотипів на формування особистості. Психологія і педагогіка. 2021. № 1. С. 29–35.
40. Швець В. С. Гендерний розподіл ролей у сім'ї. Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи : зб. пр. за матеріалами І міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця, 2025. С. 227–231.
41. Шлянчак С. О., Шлянчак А. В., Тінін Д. Г. Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 210. С. 192–199. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-210-192-199> (дата звернення: 01.03.2026).
42. Юнг Н. В., Розенберг І. Л., Калашник С. К. Система ціннісних орієнтацій при побудові життєвої перспективи у юнацькому віці. Габітус : науковий журнал. 2020. Вип. 19. С. 202–208.
43. Deaux K. Reconstructing Social Identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1993. Vol. 19 (1). P. 4–12. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167293191001> (дата звернення: 01.03.2026).
44. D'Mello M. Gendered selves and identities of information technology professionals in global software organizations in India. *Information Technology for Development*. 2006. Vol. 12 (2). P. 131–158. DOI: <https://doi.org/10.1002/itdj.20031> (дата звернення: 01.03.2026).
45. Huddy L. Context and meaning in social identity theory: A response to Oakes. *Political Psychology*. 2002. Vol. 23. P. 825–838. URL: <https://cpb-use1.wpmucdn.com/you.stonybrook.edu/dist/f/1052/files/2018/03/Huddy-2002-Context-andMeaning-in-Social-Identity-Theory-2h8ofay.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).

ДОДАТКИ

Протокол спостереження за ігровою діяльністю дітей

Мета: виявлення проявів гендерних стереотипів у вільній грі та сюжетно-рольовій діяльності дітей дошкільного віку.

Група: старша (5–6 років) Дата спостереження: 17.02–06.03.2026
Кількість дітей: 14 (7 хлопчиків, 7 дівчаток) Метод: включене спостереження з фіксацією у протоколі

Інструкція: фіксувати вибір дитини (ігрова зона / роль / іграшка), характер взаємодії з однолітками та будь-які висловлювання, що відображають гендерні установки. Спостереження проводиться під час вільної гри (15–20 хвилин щодня) без втручання у діяльність дітей.

Дата	Ситуація	Дитина (стать)	Зафіксована поведінка / висловлювання	Стереотип / його відсутність
17.02	Вільна гра	Хлопчик	Відмовився заходити до побутової зони: «Там для дівчат»	Стереотип (поділ іграшок)
18.02	Гра «Сім'я»	Дівчинка	Автоматично взяла роль мами, не обговорюючи з іншими	Стереотип (рольова фіксація)
19.02	Гра «Лікарня»	Хлопчик	«Я буду лікарем лікарі то для хлопців»	Стереотип (гендер. сегрегація)
24.02	Бесіда	Дівчинка	«Тато не готує їжу, він іде на роботу заробляти»	Стереотип (сімейні ролі)
25.02	Бесіда про профес.	Дівчинка	«Хочу бути лікарем, але краще медсестрою»	Стереотип (самообмеження)
26.02	Заняття з психол.	Хлопчик	«Я ж хлопець хлопці не бояться і не плачуть»	Стереотип (емоц. блокування)
03.03	Рухлива гра	Дівчинка	Приєдналась до рухливої гри хлопчиків і брала активну участь	Гнучкість (без стереотипу)
04.03	Власне заняття	Хлопчик	Обрав «турботливість» як бажану якість після обговорення	Позитивна динаміка
05.03	Спостереження	Хлопчик	Самостійно зайшов до побутової зони і приготував «обід»	Гнучкість (без стереотипу)
06.03	Підсумкова бесіда	Дівчинка	«Я хочу бути будівником мені цікаво будувати будинки»	Позитивна динаміка

Загальні висновки за результатами спостереження: у більшості зафіксованих ситуацій поведінка і висловлювання дітей відображали засвоєні гендерні стереотипи. Найчастіше стереотипи проявлялися у виборі ролей та іграшок, а також у способах емоційного реагування. Водночас зафіксовано кілька випадків гнучкої, нестереотипної поведінки, а також помітну позитивну динаміку після проведених корекційних занять.

Конспект
заняття «Професії майбутнього без обмежень»

Вікова група: старша (5–6 років) Тривалість: 25 хвилин Дата проведення: 04.03.2026 Мета: розширити уявлення дітей про можливості вибору професії незалежно від статі; сформувати розуміння того, що будь-яка людина може займатися тією діяльністю, яка їй цікава і до якої вона здібна.

Завдання: розвинути критичне ставлення до стереотипних уявлень про «чоловічі» та «жіночі» професії; стимулювати дітей мотивувати вибір занять власними інтересами і здібностями, а не статтю; виховувати повагу до представників різних професій незалежно від їхньої статевої приналежності.

Обладнання: картки із зображеннями людей різних професій (жінка-пілот, чоловік-кулінар, жінка-будівельник, чоловік-вихователь, жінка-програміст, чоловік-медик), ватман, маркери, наліпки-зірочки.

Хід заняття:

Організаційний момент (2 хв). Діти сидять у колі. Психолог запитує: «Ким ви хочете стати, коли виростете?» Вислуховує 4–5 відповідей без коментарів.

Основна частина (18 хв).

Крок 1. Демонстрація карток (7 хв). Психолог по одній показує картки із зображеннями людей різних професій. Після кожної картки запитує: «Хто це? Що він/вона робить? Чи може таку роботу мати і хлопчик, і дівчинка?». Фіксує відповіді без оцінювання, заохочує дітей обґрунтовувати свою думку.

Крок 2. Обговорення (6 хв). Психолог запитує: «Звідки ми знаємо, які роботи для хлопців, а які для дівчат? Хто нам це розповів? А що, якщо дівчинці дуже подобається будувати будинки вона може це робити?».

Вислуховує думки дітей, м'яко ставить під сумнів стереотипні твердження через запитання, а не через пряме заперечення.

Крок 3. Вправа «Моя мрія» (5 хв). Кожна дитина отримує наліпку-зірочку і прикріплює її до картки з тією професією, яка їй найбільше подобається або яку вона хотіла б спробувати. Діти по колу коротко пояснюють свій вибір.

Підсумок (5 хв). Психолог узагальнює: «Ми побачили, що будь-яка людина і хлопчик, і дівчинка може робити ту роботу, яка їй цікава і яку вона добре вміє. Головне це бажання і старання, а не те, хлопчик ти чи дівчинка».

Очікуваний результат: зменшення кількості стереотипних висловлювань щодо «чоловічих» і «жіночих» професій; збільшення частки дітей, які мотивують вибір занять власними інтересами.

Бесіда з дітьми
про сімейні ролі та професії (протокол ігрової бесіди)

Мета: виявити уявлення дітей старшої групи про розподіл сімейних ролей і гендерну приналежність професій.

Форма: ігрова бесіда з використанням карток із зображеннями.

Дата проведення: 25.02.2026

Кількість учасників: 14 дітей (7 хлопчиків, 7 дівчаток)

Запитання та типові відповіді дітей:

Запитання 1: «Що робить мама вдома?» Типові відповіді: «Готує їжу», «Прибирає», «Доглядає за дітьми», «Купує продукти», «Мие посуд». Жодна дитина не назвала «заробляє гроші» як основну функцію мами.

Запитання 2: «Що робить тато вдома?» Типові відповіді: «Іде на роботу», «Заробляє гроші», «Дивиться телевізор», «Лагодить речі», «Грає зі мною у футбол». Лише двоє дітей згадали, що тато іноді готує їжу.

Запитання 3 (з показом картки жінка-пілот): «Хто це? Чи може жінка бути пілотом?» Типові відповіді: «Це пілот. Але пілоти то для чоловіків» (5 дітей), «Може, якщо дуже хоче» (4 дітей), «Так, звичайно» (5 дітей).

Запитання 4 (з показом картки чоловік-вихователь): «Хто це? Чи може чоловік працювати вихователем?» Типові відповіді: «Це дивно вихователями бувають тільки жінки» (6 дітей), «Може» (8 дітей).

Запитання 5: «Якою ти хочеш бути, коли виростеш?» Відповіді дівчаток: вихователь (3), лікар (1), медсестра (2), перукар (1). Відповіді хлопчиків: водій (2), футболіст (3), поліцейський (1), будівельник (1).

Висновок: відповіді дітей демонструють чіткі стереотипні уявлення про розподіл сімейних ролей і гендерну сегрегацію професій. Дівчатка схильні обирати професії, пов'язані з доглядом і комунікацією, хлопчики з технікою,

силою та активністю. Уявлення про розподіл домашніх обов'язків повністю відповідають традиційній моделі.

Рекомендаційний перелік
гендерно-нейтральних ігор і вправ для педагогів

Призначення: методичний матеріал для вихователів і практичного психолога закладу дошкільної освіти.

1. Гра «Суперсила кожного» Вік: 5–6 років. Тривалість: 15–20 хв. Мета: показати, що будь-яка позитивна якість є цінною незалежно від статі. Хід: дітям роздаються картки з різними рисами характеру (сміливість, доброта, винахідливість, турботливість, наполегливість). Кожна дитина обирає картку і розповідає, як ця якість допоможе їй у житті. Педагог підкреслює, що всі ці якості можуть бути у будь-якої людини.

2. Вправа «Хто що робить у нашій родині» Вік: 4–6 років. Тривалість: 10–15 хв. Мета: розширити уявлення дітей про розподіл домашніх обов'язків. Хід: дітям показують малюнки із зображенням різних домашніх справ. Обговорюють: «Хто вдома це робить? А чи міг би це робити тато / мама теж? Чому?». Акцент робиться на тому, що всі домашні справи можуть виконувати всі члени родини.

3. Гра «Я можу все» Вік: 5–6 років. Тривалість: 20 хв. Мета: сформувати впевненість у власних можливостях без гендерних обмежень. Хід: психолог або вихователь по черзі називає різні види діяльності (готувати суп, будувати будинок, малювати, грати у футбол, доглядати за немовлям, керувати літаком). Діти піднімають руку, якщо їм це цікаво, незалежно від статі. Обговорюється, чому різні діяльності можуть подобатися різним людям.

4. Вправа «Емоції для всіх» Вік: 4–6 років. Тривалість: 15 хв. Мета: подолати стереотип «хлопці не плачуть», показати, що всі емоції є природними і важливими для будь-якої людини. Хід: показуються картки з зображенням людей різної статі у різних емоційних станах (радість, сум, страх,

здивування, злість). Обговорюється: «Що відчуває ця людина? Чи можуть хлопчики сумувати? Чи можуть дівчатка злитися? Що робити, коли тобі сумно / страшно?».

5. Рольова гра «Місто майбутнього» Вік: 5–6 років. Тривалість: 25–30 хв. Мета: розширити уявлення про професійні ролі без гендерних обмежень. Хід: діти разом будують уявне «місто майбутнього» і обирають, ким вони будуть у цьому місті. Педагог свідомо пропонує нетипові для статі ролі і заохочує дітей їх спробувати, підкреслюючи, що в місті майбутнього всі можуть робити те, що їм цікаво і що в них виходить найкраще.

6. Читання і обговорення книг з нестереотипними героями Вік: 3–6 років. Тривалість: 10–15 хв. Мета: через літературні образи розширити уявлення дітей про можливі ролі і моделі поведінки. Рекомендовані книги: книги, де дівчатка є відважними і допитливими, а хлопчики турботливими і чуйними; де батько бере активну участь у догляді за дітьми; де герої долають труднощі через кмітливість і командну роботу, а не через фізичну силу або «чоловічу / жіночу» роль.

Загальні методичні поради для педагогів: Уникайте розподілу дітей на команди за статтю; формуйте змішані групи. Звертайтеся до всіх дітей з однаковими очікуваннями незалежно від статі. Хваліть дітей за конкретні досягнення і зусилля, а не за відповідність гендерним нормам («Ти був дуже уважним», а не «Ти справжній хлопець»). Реагуйте на стереотипні висловлювання дітей нейтрально і запитально: «Цікаво, а чому ти так думаєш? А як ти вважаєш, чи може бути інакше?». Включайте гендерно-нейтральні ігри і вправи в щоденний розпорядок не лише на спеціальних заняттях, а й у режимних моментах, на прогулянці, під час спільної діяльності.